

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ**

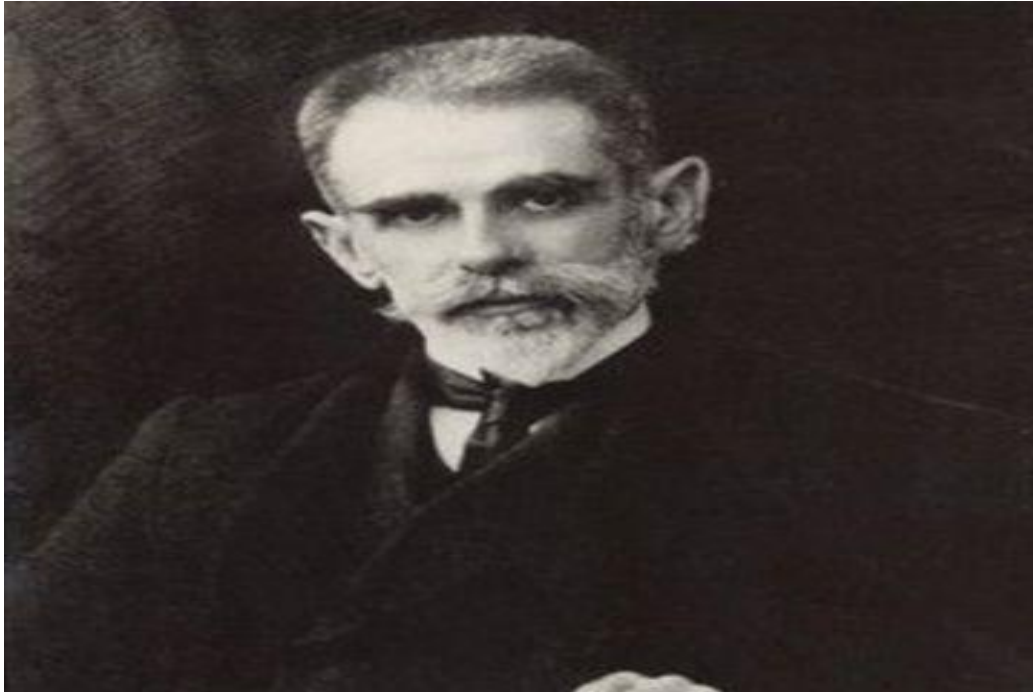
ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ: «ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ»

Όνομα φοιτητή: Ζήκα Ιωάννα

Επόπτης Καθηγητής: Βιχελμίνα Ζάχου

ΚΕΡΚΥΡΑ 2019

Ο Παλαμάς το 1912 {πηγή: αφιερωματικό τεύχος περ. Η λεξη 114(1993)}

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	5
1.1. Η ζωή του Κωστή Παλαμά-βιογραφικά στοιχεία.....	5
1.2. Ο θάνατος του Κωστή Παλαμά.....	8
1.3. Η μετά θάνατον ζωή του Παλαμά.....	9
1.4. Ο Κωστής Παλαμάς σήμερα.....	10
1.5. Η Μεγάλη Ιδέα και ο Παλαμάς.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	15
2.1. Το Ποιητικό έργο του Κωστή Παλαμά.....	15
2.2. Η εργογραφία του Κωστή Παλαμά.....	17
2.3. Ο Παλαμάς και η δράση του υπέρ της δημοτικής.....	20
2.4. Η συλλογή των ποιητικών έργων του Κωστή Παλαμά.....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	50
3.1. Κριτική έργων.....	50
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	57
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	60
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	66
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ.....	67

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γνωρίζουμε πως Ο Κωστής Παλαμάς αποτέλεσε έναν στοχαστή διαχρονικό και επίκαιρο, χαρακτηρίστηκε ως μιά απο τις μεγαλύτερες φυσιογνωμίες της νεώτερης Ελλάδας αλλά ακόμη και ένας απο τους μεγαλύτερους ποιητές του Ελληνισμού. Επιπλέον διακρίθηκε ως Έλληνας ποιητής, πεζογράφος, συγγραφέας, θεατρικός καθώς ιστορικός και κριτικός της λογοτεχνίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει αναφορά μέσω ιστορικών στοιχείων για την ζωή του ποιητή και την βιογραφία του, τον θάνατό του αλλά ακόμη και στον Κωστή Παλαμά του σήμερα και στην αναφορά του για τον όρο της Μεγάλης ιδέας. Στο δεύτερο κεφάλαιο επισημαίνεται η εργογραφία του ποιητή καθώς και το ποιητικό του έργο με χρονολογική σειρά. Ακόμη γίνεται αναφορά στον Παλαμά για την δράση του υπέρ της δημοτικής, παρουσιάζεται η καταγραφή των έργων και τέλος η συλλογή του ποιητικού υλικού. Έπειτα ακολουθεί το τρίτο κεφάλαιο που αναφέρεται στις κριτικές για τον ποιητή. Ακολουθεί ο επίλογος για την εκπόνηση της εργασίας και σχετικό φωτογραφικό υλικό με την ζωή του ποιητή μας και για το τέλος η σχετική βιβλιογραφία που αντλήσαμε με την μελέτη πηγών από βιβλία καθώς και από την έρευνα στο διαδύκτιο. Η ποίηση του Παλαμά ορίζεται ως ένας ωκεανός όπου συναντάς το λυρικό και επικό το φιλοσοφικό και δραματικό. Γνωρίζουμε πως πολλοί Έλληνες ποιητές έχουν μελοποιηθεί κατά καιρούς απο σημαντικούς Έλληνες συνθέτες το ίδιο συμβαίνει και με την μελοποίηση των ποιημάτων του Παλαμά. Είναι γεγονός πως ο Παλαμάς με την ποιησή του συνέβαλε στην δημιουργία μιας διαφορετικής εθνικής γλώσσας και για αυτό το λόγο τα μελοποιημένα ποιημάτά του έχουν ξεχωριστή σημασία. Στην συγκεκριμένη εργασία θα επικεντρωθούμε στην σπουδαιότητα του εθνικού μας ποιητή Κωστή Παλαμά. Επιπλέον στα ποιήματα του Παλαμά συναντάμε συχνά ανθρώπινα σημάδια¹ και βιώματα, περιγράφοντας τοπία και σκηνές απο την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Ωστόσο ο Παλαμάς μέσα απο τα ποιήματα του αναλύει τα αιώνια προβλήματα που ταλανίζουν τον άνθρωπο όπως ο έρωτας, η αγάπη, ο θάνατος αλλά ακόμη και η ελπίδα.

Παράλληλα ο Παλαμάς πέρα απο την ποιητική του οντότητα διακρίθηκε και για την κριτική και φιλολογική του εργασία. Μοναδικό στοιχείο αποτελεί η λυρικότητα του στα χειρόγραφα ποιητικά του έργα αλλά και στα πεζογραφικά έργα. Εν κατακλείδι μπορούμε να τον ονομάσουμε ως έναν αληθινό Τιτάνα των ελληνικών γραμμάτων καθώς το τεράστιο ποιητικό του λειτούργημα υμνεί την ιστορία, τον Ελληνισμό και το όραμα της μεγάλης ιδέας για την ίδια την πατρίδα του.

¹ Κοσσυφίδου Μαρία, *Εμένα μου πρέπει το τραγούδι - Η μελοποιημένη ποίηση του Κωστή Παλαμά*. Εκδόσεις ΔΕΠΑΠ, Πάτρα 2009.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1. Η ζωή του Κωστή Παλαμά – Βιογραφικά στοιχεία ²

Αρχικά ο Κωστής Παλαμάς γεννήθηκε στην Πάτρα στις 13 Ιανουαρίου 1859 στην οδό Κορίνθου 77 και ώρα 2 μ.μ. Σήμερα ονομάζεται οδός Κωστής Παλαμάς. Οι γονείς του κατάγονταν απο το Μεσολόγγι την Ιερά Πόλη όπως έχει αποκληθεί, καθώς έχει ταυτιστεί περισσότερο απο οποιαδήποτε άλλη ελληνική πόλη με τον αγώνα του 1821. Η οικογένεια του πατέρα του ήταν οικογένεια λογίων αφοσιωμένοι στην θρησκεία και με την κατάλληλη αξιόλογη πνευματική δραστηριότητα. Ο προπάππος του Παναγιώτης Παλαμάς ήταν ο υδρητής της περίφημης “Παλαμαίας Σχολής” στο Μεσολόγγι 1760 όπου αποτέλεσε ένα απο τα σημαντικότερα πνευματικά κέντρα σε μια περίοδο Τουρκοκρατίας και είχε αντίκτυπο όλο τον ελληνισμό. Το 1864 η μητέρα του Πηνελόπη πεθαίνει απο πρόωρο τοκετό σε ηλικία σαράντα ετών και λίγο αργότερα σαράντα ημέρες μετά το θάνατο της συζήγου του πεθαίνει και ο πατέρας του στο Μεσολόγγι ο οποίος ασκούσε το επάγγελμα του δικαστικού. Όταν πέθανε και ο πατέρας του Μιχαήλ Παλαμάς, ο Κωστής Παλαμάς φαίνεται να ήταν έξι χρονών. Στενοί συγγενείς βοηθήσαν τα τρία μικρά παιδιά το μικρό αδερφό του Νίκο τον ανέλαβε η αδερφή της μητέρας του η Καλλιόπη και ο σύζυγος της Διονύσιος Καρούσος και τον πήραν μαζί τους στην Τεργέστη πόλη στα βορειοανατολικά της Ιταλίας μαζί με τα τα τρία παιδιά τους. Εκείνον και τον μεγαλύτερο αδερφό του τον Χρίστο τα ανέλαβε ο θείος του Δημήτριος Παλαμάς που ήταν ψάλτης, υμνογράφος και εκπαιδευτικός στο Μεσολόγγι³ και έτσι μετακόμησαν μόνιμα στο ηρωικό και ένδοξο τόπο. Ο μεγαλύτερος αδερφός του ο Χρίστος ήταν ο πρωτότοκος γεννημένος το 1849, σπούδασε στην νομική. Ο Παλαμάς έζησε στο Μεσολόγγι απο το 1867 έως και το 1875. Η δυσάρεστη και καταθλιπτική ατμόσφαιρα τον έκαναν να μην νιώθει καλά και ήταν φυσικό να επηρεαστεί ψυχικά και αυτό να έχει και αντίκτυπο στα ποιηματά του καθώς όπως προαναφέραμε τα ποιηματά του ήταν βγαλμένα απο την ίδια του την ζωή.

*Στη νησόσπαρτη λίμνη που το μαϊστράλι,
από θαλασσινή δυναμωμένο αρμύρα,
ταράζει πέρα το φυκόστρωτο ακρογιάλι,
μ' έριξ' εκεί πεντάρφανο παιδάκι η Μοίρα.
[Από την Ασάλευτη ζωή].*

² Ε. Πολίτου - Μαρμαρίνου, *Κωστή Παλαμάς: 60 χρόνια από τον θάνατό του*, Εκδόσεις Εθνικό κέντρο βιβλίου, Αθήνα 2003.

³ Κ. Τσάτσος, *Λογοδοσία μιας ζωής*, τομ. 1ος, εκδ. Οι εκδόσεις των φίλων, Αθήνα, 2000 σελ. 167

Γίνεται αντιληπτό απο την πρώτη στιγμή που άρχισε το γυμνάσιο πως η λογοτεχνία τον είχε κερδίσει.⁴ Ωστόσο το 1869 στην ηλικία μόλις εννέα χρονών έγραψε το πρώτο του ποίημα με τίτλο το ποίημα για γέλια. Την χρονιά του 1872 πηγαίνει στην Κεφαλονιά, καλεσμένος απο την θεία του Καλλιόπη Καρούσου, εκεί γίνεται η πρώτη συνάντηση με την Μαρία Αποστόλη Βάλβη, η οποία αργότερα γίνεται γυναίκα του. Στις 22 Σεπτεμβρίου 1873 τελειώνει τις σπουδές του στη β' τάξη Γυμνασίου με βαθμό «Λίαν Καλώς» και «καλή» διαγωγή. Μια χρονια μετά το Μάρτιο του 1874 δημοσιεύει ποιήματα στην εφημερίδα του Μεσολογγίου.

Καθώς λοιπόν αποφήτησε απο το Γυμνάσιο Μεσολογγίου, το 1875, με βαθμό «Κάλλιστα» αφειώνει την ποίηση του σε ποιήματα για την συμφιλίωση δελιγιωργικών και τρικουπικών. Έπειτα εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και αμέσως έκανε εγγραφή στην Νομική σχολή. Οι σπουδές του όμως δεν κράτησαν για πολύ καθώς ήταν ολοφάνερο πως η αγάπη του για την λογοτεχνία και την ποίηση ήταν μεγαλύτερη απο την αγάπη του για την νομική. Την περίοδο εκείνη στην Αθήνα έμενε στην οδό Ιπποκράτους όπου συγκατοικεί για μικρό χρονικό διάστημα. Ύστερα μετακομίζει στην οδό Ασκληπιού για πολλά χρόνια. Η συνεργασία του με τα περιοδικά και με εφημερίδες γίνεται ολοένα μεγαλύτερη, πάντα χρησιμοποιούσε ψευδώνυμα. Ακόμη δημοσίευε ποιήματα σε περιοδικά και εφημερίδες, επιπλέον και κριτικές, φιλολογικά άρθρα. Την χρονιά του 1876 ο Κωστής Παλαμάς γράφει ακόμη ένα ποίημα και το αφιερώνει στην πρώτη του αγάπη την Μεσολογγίτισσα Ιουλία Δεσμοτοπούλου.

Στις 9 Απριλίου 1878, Κυριακή των Βαΐων, επέτειος της Εξόδου του Μεσολογγίου, ο Παλαμάς είναι καλεσμένος από τον δήμαρχο Γιαννόπουλο Αναστάσιο και απαγγέλλει το ποιήματα του με τίτλο «Μισιλόγγι» κοντά στον τάφο των Ηρώων. Αυτό το ποίημα του αποτέλεσε μια αυτοτελής και τελειωποιημένη έκδοση του Κωστή Παλαμά. Επίσης η συνεργασία του ακόμη και με σατιρικές εφημερίδες γίνεται φανερή το 1879. Με το πέρασμα των χρόνων στις 30 Μαρτίου 1882 ο μεγάλος αδερφός του ο Χρίστος διορίζεται στην πόλη της Κυπαρισσίας ως έπαρχος . Αποφασίζει να πάρει μαζί του και τον Κωστή και μένει εκεί περίπου έως το φνινόπωρο.

Έπειτα επιστρέφει στην Αθήνα και στη συνέχεια ακολουθεί το 1886 η δημοσίευση ποιημάτων σε δημοτική γλώσσα (καθαρεύουσα). Αυτή ορίζεται η πρώτη του ποιητική συλλογή με τίτλο Τραγούδια της Πατρίδος μου και υπότιτλο Τραγούδια της καρδιάς και της ζωής. Σημαντική ημερομηνία για την προσωπική του ζωή ήταν στις 27 Δεκεμβρίου του 1887 όπου παντρεύεται την Μαρία Αποστόλου Βάλβη συμπατριώτησά του. Παντρεύτηκαν στο Γουδί σε ένα εκκλησάκι του Αγίου Θωμά. Η γυναίκα του Μαρία στάθηκε στο πλευρό του σε όλες τις δυσκολίες που

⁴ Ε. Πολίτου - Μαρμαρίνου, *Κωστή Παλαμάς* ό.π.

αντιμετώπιζε σε όλη του την ζωή. Τον Οκτώβριο του 1888 γεννιέται το πρώτο του παιδί η Ναυσικά. Ενώ το 1861 μαθαίνουν για τον ερχομό του υιού, του Λεονάρδου και τέλος η γέννηση του Άλκη(Μιχαήλ). Το 1889 δημοσιεύει τον ύμνον εις την Αθήναν και τον αφιερώνει στην πολυαγαπημένη γυναίκα του. Την ίδια χρονιά παίρνει βραβείο για τον ποιητικό διαγωνισμό που συμμετείχε. Στον ποιητή Κωστή Παλαμά ανατέθηκε η σύνθεση του ύμνου για τους Ολυμπιακούς αγώνες, το 1896, καθώς και ένα δώρο 500 δραχμών. Ακολουθεί ο διορισμός του το 1897 ως γραμματέας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών όπου εκτέλεσε το λειτούργημα του γραμματέα για τριάντα χρόνια έως και το 1928. Στο διάστημα αυτό έχει πολλές τιμητικές διακρίσεις με την πιο σπουδαία να είναι αυτή με τίτλο του ακαδημαϊκού(1926).

Αργότερα την χρονιά του 1898 στις 24 Φεβρουαρίου πεθαίνει ο μικρότερος γιός του Άλκης σε ηλικία τεσσάρων απο αρρώστια μινιγγίτιδας⁵. Έτσι τον ποιητή τον διακατέχει η θλίψη και η πίκρα. Αποφασίζει να γράψει στο διάστημα απο την ημέρα θανάτου έως και τις 9 Μαρτίου μια αριστουργηματική ποιητική σύνθεση «Ο Τάφος» που κυκλοφόρησε στις 3 Απριλίου 1898, από το τυπογραφείο «Εστίας». Γίνεται αντιληπτό πως απο την χρονιά του 1897 οι ποιητικές του συλλογές και συνθέσεις είναι πολύ σημαντικές καθώς το ποιητικό του έργο είναι πολύ μεγάλο και παρουσιάζει τεράστια απήχηση. Μερικά σπουδαία ποιήματα είναι: «Ίαμβοι και ανάπαιστοι» (1897), «Η ασάλευτη ζωή» (1904), «Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου» (1907), «Η φλογέρα του Βασιλιά» (1910). Αξιοσημείωτο είναι πως το 1918 του απονέμεται το «Εθνικόν Αριστείον των Γραμμάτων και των Τεχνών». Πρέπει να προσθέσουμε πως το 1920 όταν πια ο Παλαμάς είχε φτάσει την ηλικία των εξήντα χρόνων η υγεία του δεν βρίσκονταν στα καλά του.

Η Γαλλική κυβέρνηση τον Οκτώβριο του 1924 με ένα παράσημο της Λεγεώνας της Τιμής. Αναλαμβάνει καθήκοντα Αντιπροέδρου της Ακαδημίας Αθηνών στις 10 Ιανουαρίου 1929. Ενώ ένα χρόνο μετά αναλαμβάνει και καθήκοντα Προέδρου της Ακαδημίας Αθηνών. Ορίζεται Επίτιμος πρόεδρος του τμήματος διεθνούς ενώσεως Συγγραφέων και του δίνεται το «Οικονόμειο βραβείο». Την χρονιά του 1934 η Ισπανική Κυβέρνηση τον τιμά με το βραβείο (μετάλλιο) «Del la plaque del l'Ordre de la Republique».

Πλέον ζει στο σπίτι του στην Πλάκα. Στις 11 Μαΐου 1934 παθαίνει ημιπληγία. Το 1935 του δίνεται και το μετάλλιο της Αμβροσιανής βιβλιοθήκης του Μιλάνου. Στην συνέχεια το έτος 1937 παρουσιάζονται τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Κωστή Παλαμά στο Μεσολόγγι. Φαίνεται πως τα τελευταία χρόνια της ζωής του ο Παλαμάς θα τα ζήσει αποροφημένος στην ποίηση και στην δημιουργία νέων έργων και την επανασυγκρότηση των παλαιών έργων, αλλά και κοντά σε ανθρώπους που

⁵ Ελένη Πολίτου - Μαρμαρίνου, *Κωστή Παλαμάς: 60 χρόνια από τον θάνατό του*, Εκδόσεις Εθνικό κέντρο βιβλίου, Αθήνα 2003.

εκτιμά βαθύτατα φίλους και γνωστούς. Αναμφίβολα χαρακτηρίστηκε ως σπουδαία προσωπικότητα καθώς ορίστηκε υποψήφιος για το βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας 14 φορές.

1.2. Ο θάνατος του Κωστή Παλαμά

Τα χρόνια περνάνε και ο Παλαμάς και η γυναίκα του Μαρία έχουν πλέον φτάσει σε ηλικία ογδοντατεσσάρων ετών, και οι δύο βρίσκονται σε κρίσιμη κατάσταση καθώς η υγεία τους ολοένα και χειροτερεύει. Ο πιστός φίλος του ποιητή Άγγελος Σικελιανός πηγαίνει τακτικά στο σπίτι. Η γυναίκα του Μαρία στις 9 Φεβρουαρίου αφήνει την τελευταία της πνοή, η κηδεία γίνεται κρυφά από τον ποιητή γιατί η υγεία του βρισκόταν σε πολύ άσχημη κατάσταση. Ύστερα από δεκαοχτώ ημέρες η αρρώστια του ποιητή βρίσκεται σε βαριά μορφή. Έτσι ο Κωστής Παλαμάς στις 27 Φεβρουαρίου 1943 και ώρα 3 π.μ. πεθαίνει στο σπίτι του. Η κηδεία του στο Ά Κοιμητήριο Αθηνών, γίνεται παλλαϊκή μπροστά στον αμύχανο Γερμανό κατακτητή. Ο γιός του Λεονάρδος σύμφωνα με τα λεγόμενα του Κωνσταντίνου Τσάτσου δεν ήθελε η κηδεία του πατέρα του να έχει εθνοπατριωτική διάσταση διότι φοβόταν πως οι Ιταλικές αρχές θα του στερούσαν το διαβατήριό του.⁶ Η κηδεία του Παλαμά έμεινε επική για την πατρίδα μας. Χιλιάδες κόσμος τον συνόδευσε στο Ά νεκροταφείο Αθηνών στην τελευταία κατοικία ψάλλοντας τον εθνικό ύμνο. Τον νεκρό ποιητή αποχαιρετά ο Άγγελος Σικελιανός με συμβολικούς στίχους για εκείνες τις δύσκολες ώρες, τους οποίους στίχους είχε γράψει την προηγούμενη νύχτα. Έτσι λοιπόν ο Σικελιανός απαγγέλει το νεκρώσιμο ποιήμα για την μνήμη του Παλαμά.⁷

Άγγελος Σικελιανός - Παλαμάς⁸

Ηχήστε οί σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τή χώρα πέρα ως πέρα...
Βογκήστε τύμπανα πολέμου... Οί φοβερές
σημαίες, ξεδιπλωθείτε στὸν ἀέρα!

Σ' αὐτὸ τὸ φέρετρο ἀκουμπᾶ ἡ Ἑλλάδα ! Ἐνα βουνὸ
μὲ δάφνες ἂν ὑψώσουμε ὡς τὸ Πήλιο κι ὡς τὴν Ὀσσα,
κι ἂν τὸ πυργώσουμε ὡς τὸν ἔβδομο οὐρανὸ,
ποιὸν κλεῖ, τί κι ἂν τὸ πεῖ ἡ δικιά μου γλώσσα;

Μὰ ἐσὺ Λαέ, ποὺ τὴ φτωχή σου τὴ μιλιά,
Ἦρωας τὴν πῆρε καὶ τὴν ὕψωσε ὡς τ' ἀστέρια,

⁶ Κ. Τσάτσος, Λογοδοσία μιας ζωής τομ. 1ος, εκδ. Οι εκδόσεις των φίλων, Αθήνα, 2000 σελ. 167

⁷ Ε. Πολίτου - Μαρμαρίνου, *Κωστή Παλαμάς* ό.π.

⁸ http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/kwsths_palamas/palamas_biografia.htm

μεράσου τώρα τή θεϊκή φεγγοβολιά
τῆς τέλει᾽ς δόξας του, ἀνασήκωσ' τον στὰ χέρια

γιγάντιο φλάμπουρο κι ἀπάνω ἀπὸ μᾶς
ποὺ τὸν ὑμνοῦμε μὲ καρδιὰ ἀναμμένη,
πὲς μ' ἓνα μόνο ἀνασασμόν: «Ὁ Παλαμᾶς!»,
ν' ἀντιβογκήσῃ τ' ὄνομά του ἢ οἰκουμένη!

Ἦχῃστε οἱ σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τὴ χώρα πέρα ὡς πέρα...
Βογκήστε τύμπανα πολέμου... Οἱ φοβερὲς
σημαῖες, ξεδιπλωθεῖτε στὸν ἀέρα!

Σ' αὐτὸ τὸ φέρετρο ἀκουμπᾶ ἡ Ἑλλάδα! Ἕνας λαός,
σηκώνοντας τὰ μάτια του τὴ βλέπει...
κι ἀκέριος φλέγεται ὡς μὲ τ' ἄδυτο ὁ Ναός,
κι ἀπὸ ψηλὰ νεφέλη Δόξας τόνε σκέπει.

Τί πάνωθ'ε μας, ὅπου ὁ ἄρρητος παλμός
τῆς αἰωνιότητος, ἀστράφτει αὐτὴν τὴν ὥρα
Ὁρφέας, Ἡράκλειτος, Αἰσχύλος, Σολωμός
τὴν ἅγια δέχονται ψυχὴ τὴν τροπαιοφόρα,

ποὺ ἀφοῦ τὸ ἔργο τῆς θεμέλιωσε βαθιὰ
στὴ γῆν αὐτὴν μὲ μίαν ἰσόθεη Σκέψη,
τὸν τρισμακάριο τώρα πάει ψηλὰ τὸν Ἰακχο
μὲ τοὺς ἀθάνατους θεοὺς γιὰ νὰ χορέψῃ.

Ἦχῃστε οἱ σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τὴ χώρα πέρα ὡς πέρα...
Βόγκα Παιάνα! Οἱ σημαῖες οἱ φοβερὲς
τῆς Λευτεριᾶς ξεδιπλωθεῖτε στὸν ἀέρα!

1.3. Ἡ μετὰ θάνατον ζωὴ τοῦ Παλαμά

Τὴν χρονιά τοῦ 1943 ἀφότου ὁ ποιητὴς ἔχει κηδευτεῖ πολλές εἶναι οἱ μνημειώδης ἐκδηλώσεις που θα ἀκολουθήσουν πρὸς τιμὴ τοῦ ποιητῆ, κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ἔτους ἀλλὰ ἀκόμη και γιὰ τὰ ἐπόμενα δύο χρόνια που ἀκολουθοῦν.⁹ Ἡ ἐκτίμηση τῆς ἀξίας τοῦ Παλαμικοῦ ἔργου δέχεται ὀριμένες ἐπιρροές. Ὁ σπουδαῖος ποιητὴς Γεώργιος Σεφέρης σε μία ομιλία τοῦ ἀντιλαμβάνεται ὅτι «Ὁ Κωστής Παλαμάς υπάρχει παντοῦ ὅπου υπάρχει ἐλληνικὴ φωνή, και πιστεύω πως ὅσοι κρατοῦνε ἢ θα κρατήσουν ἀνάμεσα στους Ἕλληνες τὸ κοντύλι γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἓνα ἔργο στὴ γλῶσσα μας, θα πρέπει ν' ἀνταποκριθοῦν, καθὼς θα ταξιδεύουν στο μακρὺ ποτάμι τῆς ἐλληνικῆς παράδοσης, σαν τὸ θαλασσινὸ τοῦ θρύλου: “Ὁ Παλαμάς ζεῖ και βασιλεύει!”»

⁹ Ε. Πολίτου - Μαρμαρίνου, *Κωστή Παλαμάς* ὁ.π.

Επιπλέον ο Σικελιανός όρισε τον Παλαμά με τον όρο «άγιος» ένας όρος που μετά τον θάνατο του Παλαμά χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα επίκαιρος. Το επίθετο αυτό ήταν το κατάλληλο που μπορούσε να περιγράψει τον εθνικό ποιητή μας: Ο Παλαμάς, είναι ένας άγιος.¹⁰ Είναι ένας συγχρόνος άγιος όπως αναφέρεται. Η αξιολόγηση της παλαμικής ποίησης θα δραστηριοποιηθεί στην γραμμή της αγιολογίας στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Σπουδαία λογοτεχνικά αφιερώματα που θα κυκλοφορήσουν το 1943 είναι της Νέας Εστίας και των Γραμμάτων. Γνωρίζουμε πως η Νέα Εστία ήταν αυτή η οποία πρόβαλε περισσότερα από κάθε άλλο περιοδικό το Παλαμικό έργο του ποιητή. Διομοσίευε σε όλη την διάρκεια της μεταπολεμικής εποχής κείμενα του Παλαμά αλλά και άλλων αξιόλογων προσωπικοτήτων.

Το 1959 γιορτάζονται τα εκατό χρόνια από την γέννηση του Παλαμά όπου διοργανώνονται διάφορες εκδηλώσεις προς τιμή του ποιητή στην Αθήνα, στην Πάτρα, στο Μεσολόγγι, στον Πειραιά αλλά και στην Ιθάκη την Λευκάδα και το Αγρίνιο. Ωστόσο το 1993 είναι η χρονία όπου συμπληρώνονται πενήντα χρόνια από το θάνατό του Παλαμά και επομένως γίνονται πολλές τιμητικές εκδηλώσεις για την μνήμη του ποιητή αλλά ακόμη και εκδηλώσεις για διάφορες εκδόσεις. Στην Ιατρική σχολή Αθηνών απο της 23 Νοεμβρίου έως και 26 παρουσιάζεται συνέδριο το οποίο έχει ως θέμα «Η ζωή και το έργο του Κωστή Παλαμα» το οποίο είχε γίνει με πρωτοβουλία του ιδρύματος Παλαμά σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Στις εκδηλώσεις αυτές παρουσιάζεται και η έκθεση βιβλίου του Παλαμά στο χώρο του πνευματικού κέντρου Δήμου Αθηνών. Μια χρονιά που θα μείνει αξέχαστη στην ανθρωπότητα είναι το 2003 καθώς ονομάζεται Έτος Παλαμά μια ονομασία που προήλθε από το Υπουργείο Πολιτισμού. Κυριαρχεί ένα πνεύμα εκδηλώσεων απο το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου προς τιμή του Παλαμά το οποίο ξεκίνησε το Σεπτέμβριο και θα διαρκέσει άλλους δύο μήνες. Επίσης το Δεύτερο Διεθνές Συνέδριο «Κωστή Παλαμά: Γραμματολογικά, εκδοτικά, κριτικά, ερμηνευτικά ζητήματα.» θα πραγματοποιηθεί τον Οκτώβριο το 2003.

1.4. Ο Κωστής Παλαμάς σήμερα

Ύστερα απο σημαντικές, ραγδαίες αλλαγές στο χώρο της μεταπολεμικής ελληνικής κοινωνίας ο Κωστής Παλαμάς φαίνεται πως έχει παραβλέψει ολοκληρωτικά το έργο του καθώς και το λόγο του. Όλα αυτά ορίστηκαν στην εποχή του Μοντερνισμού και του ελεύθερου στίχου. Έτσι λοιπόν αντικρίζουμε πως ο λόγος του Παλαμά και η ποιητική του ρητορεία

¹⁰ <https://anemourion.blogspot.com/>

κυριαρχούσαν μόνο σε σχολικές εορτές. Ορίζεται μια εποχή όπου σπουδαία πρόσωπα όπως κριτικοί, ποιητές δεν ήθελαν ούτε να αναφερθούν στο όνομα του σπουδαίου ποιητή Κωστή Παλαμά. Πίστευαν πως αναφερόμενοι στο όνομα του θα μοιωνόταν οι δικοί τους εικόνα προς το κοινό. Βλέπουμε όμως κάτι να αλλάζει απέναντι στο φαινόμενο «Κ. Παλαμά» εδώ και δεκαπέντε περίπου χρόνια. Γίνεται μια στροφή που ξεκίνησε απο ερευνητές της λογοτεχνίας καθώς αποκαλούμενοι ως επιστήμονες οφείλουν να είναι υποχρεωμένοι να λειτουργούν με βάση τα ερευνητικά δεδομένα και όχι όπως αυτοί επιθυμούν.

Έτσι λοιπόν οι ειδικοί ερευνητές ανακάλυψαν πως υπήρχαν ορισμένα σημεία που ήταν αδύνατα στην περιγραφή και στην μελέτη αλλά ακόμη παρουσίαζαν αδυναμίες και στην ερμηνεία έργων. Παράλληλα αντικρίζουμε την μεγάλη διαφορά που ανακάλυψαν νεότεροι μελετητές που δεν ενδιαφέρονταν για τον Παλαμά, ότι υπήρχαν τόσοι ποιητές με πολλά διαφορετικά στοιχεία μεταξύ τους όπως ο Σικελιανός, ο Πορφύρας, ο Καρυωτάκης καθώς ο Ελύτης και ο Ρίτσος οι οποίοι ακολούθησαν ο καθένας τους ένα έργο διαφορετικό απο το Παλαμικό αλλά όχι τόσο ανεξάρτητο.

Η παλαμική ποίηση πρόκειται για μια ποίηση η οποία ανταμείβει όποιον δεν την προσπεράσει με απλές και βολικές κατηγορίες του «Μεγαλοϊδεασισμού» με μερικά δείγματα καλλιτεχνικής συνείδησης, προσωπικής συγκίνησης με ήρεμους τόνους καθώς και σάτιρα, αλλά ακόμη και μελαγχολικοί ρεμβασμοί. Επίσης επικρατεί και η λιτότητα στο ύφος. Είναι γεγονός πως ο Παλαμάς στην μελέτη του παλαμικού έργου φαίνεται πως δεν είχε καταλήξει για το έργο του, όπως ο κάθε σημαντικός ποιητής της εποχής είχε προσωπική άποψη για την ποίηση του. Αντιθέτως ο Παλαμάς είχε διατυπώσει στην κριτική του συλλογή κειμένων μια θεωρία για την φύση και την λειτουργία του ποιητικού λόγου. Πρόκειται για κάποιες θεωρίες που προκαλούν ενθουσιασμό καθώς και έκπληξη σε έναν μελετητή στην σήμερον ημέρα, όχι μόνο για τον χαρακτήρα που πηγάζουν αλλά στρέφοντας την προσοχή μας στο ποίημα ως λόγος. Επομένως θα γίνει μια περιληπτική αναφορά χωρίς πολλές λεπτομέρειες τις παλαμικής θεωρίας. Ελπίζοντας πως θα φανεί ο χαρακτήρας και η σημερινή εγκυρότητα που παρουσιάζουν.

Ο Παλαμάς φαίνεται να είχε βγάλει ορισμένα συμπεράσματα καθώς όρισε πως η ποιητικότητα δεν παρουσιάζεται ως ιδιότητα αλλά είχε επηρεαστεί απο την γλωσσική αποτύπωση: «Η γλώσσα είναι η ίδια η ψυχή της ποιητικής τέχνης, που για να εκδηλωθή , σωματώνεται» (1924, ΙΒ 295). «Ένα ποίημα δεν είναι μόνο γέννημα ιδέας και πένθους, είναι και κατόρθωμα ενός δουλευτή , που με το γλωσσικό υλικό του το πλάθει και το χτίζει» (1912, Ι 459-460). «Η ποίηση δεν βρίσκεται αποκλειστικά στην ουσία της. Δείχνεται κατεξοχήν στην παράστασή της. Είναι μορφή» (1927. Ι 565). Βλέπουμε σύμφωνα με την παραπάνω αντίληψη της ποιητικής δημιουργίας για την

γλωσσική φύση ότι υπάρχει σύνδεση της παλαμικής πεποίθησης και ότι όχι μόνο ο λόγος συμβάλει στην εξέλιξη του γλωσσικού συστήματος αλλά φαίνεται ότι η γλωσσική επιστήμη ορίζεται ως δάσκαλος και βοηθός της ποίησης. Γνωρίζουμε πολλά παραδείγματα όπου ο ποιητής παίρνει ορισμένα μαθήματα από τον ειδικό γλωσσολόγο.

Παράλληλα ο Παλαμάς θεωρούσε όχι απλή ιδιομορφία αλλά ειδοποιό γνώρισμα του λόγου της ποίησης. Στην διάλεξη όπου έγινε το 1889, παρουσίασε προβληματισμένο το κοινό του, τον Κλάβο ως έναν σπουδαίο ποιητή, ο οποίος χρησιμοποιεί στα έργα του την γλωσσική επαναστατικότητα του. Ο Παλαμάς με το πέρασμα των χρόνων εξακολουθεί να πιστεύει πως ο ποιητής δεν είναι ελεύθερος να χρησιμοποιεί την γλώσσα όπως αυτός επιθυμεί. Γνωρίζοντας πως τον ποιητικό λόγο του Παλαμά τον χαρακτηρίζει η επαναστατικότητα, ο ίδιος παρουσιάζει την οργάνωση του γλωσσικού του συστήματος με την δική του τάξη. Έτσι παρουσιάζεται το πρώτο γνώρισμα μιας καλλιτεχνικής γλώσσας.¹¹

Ο R. Jakobson είχε τεκμηριώσει με τις προσωπικές του αναλύσεις που έχει κάνει πως υπάρχει η γραμματική της ποίησης, ένα σύστημα που διέπει το ποιητικό λόγο, αλλά ακόμη και την ποίηση της γραμματικής. Η ποιητικότητα επομένως παίζει καθοριστικό ρόλο. Συμπληρωματικά η εξέλιξη της παλαμικής θεωρίας για την ποίηση θα εκτιμηθεί μονάχα αν αποσυνδεθεί η θεωρία από την συγκρισή της. Συγχρόνως ο ίδιος ο Παλαμάς ήθελε να καλύψει οποιαδήποτε απόσταση και να ανοίξει νέες πόρτες προς κάθε κατεύθυνση, καθώς ήταν ο πρώτος ποιητής που είχε συνείδηση της απομάκρυνσης μεταξύ της θεωρίας και της ποιητικής. Επίσης ο εθνικός ποιητής είπε πως η δόξα κάθε ποιητή περνά από τρία στάδια. Το πρώτο είναι ο παθητικός θαυμασμός και η λατρεία, δεύτερο το παραμέρισμα του ποιητή και τρίτο και τελευταίο και σημαντικότερο η δικαιοσύνη.

Ο “Ξεπερασμένος” Παλαμάς¹² είναι παρών: Αν ορίσουμε την φιλολογία ως «τέχνη», τότε πρέπει ο φιλόλογος να λειτουργεί με την αγωνία και την εγρήγορση που λειτουργεί ο δημιουργός. Η φιλολογία όμως πρέπει να χαρακτηρίζεται και ως επιστήμη. Γνωρίζουμε πως στην Ελλάδα θεωρήθηκαν αλλά και ακόμη θεωρούνται από την πλειοψηφία «παραδοσιακοί» άρα ξεπερασμένοι ποιητές όλοι όσοι έγραψαν σε μια εποχή πριν αλλά και μετά τον Σεφέρη. Όσοι υποστήριζαν τον «ελεύθερο στίχο» λειτούργησαν εις βάρος της ποίησης και κυρίως προς τον Παλαμά.

¹¹ Ε. Πολίτου - Μαρμαρίνου, *Κωστή Παλαμάς* ό.π.

¹² <https://anemourion.blogspot.com/>

Επομένως παρατηρείται μια σύγχυση όταν γίνεται αναφορά για Παλαμικό έργο. Υπάρχουν έντονοι προβληματισμοί για το λεξιλόγιο, την ρητορεία, τον στόμφο. Παρουσιάζεται ως πρόβλημα η ίδια η ποίηση και το όνομα του Παλαμά, αν και τα τελευταία χρόνια αλλάζουν οι καταφατικές απόψεις για την ποίηση του Παλαμά. Όσο τα χρόνια περνούσαν αναδείχθηκαν στο προσκήνιο ομότεχνη μελετητές οι οποίοι υπερασπήστικαν ολοκληρωτικά το έργο του Παλαμά.

1.5. Η «Μεγάλη Ιδέα» και ο Παλαμάς

Ο όρος της Μεγάλης Ιδέας¹³ χρησιμοποιείται απο τον Ιωάννη Κωλλέτη το 1844, στην συζήτηση που γίνεται στην εθνοσυνέλευση για τους ετερόχθονες. Η Μεγάλη ιδέα φαίνεται να ξεκίνησε είτε αμέσως μετά την Άλωση είτε το αργότερο στον ΙΗ΄ αιώνα. Περίπου στα μέσα του 19^ο ου αιώνα βλέπουμε να επικρατούν δύο παράλληλες μεγαλοϊδεατικές εκδοχές. Πρώτη παρουσιάζεται η «μυθική» ή «ρομαντική» εκδοχή του ποιητή Παλαμά, Ψυχάρη και Πολίτη, οι οποίοι όριζαν την Μεγάλη ιδέα ως μία ιδέα γενική που διαρκεί στο πέρασμα του χρόνου και δεν αλλοιώνεται και την θεωρούσαν όμοια με το «Εθνικό Ιδεώδες». Δεύτερη εκδοχή παρουσιάζεται η «Πολιτική». Πρόκειται για μια πολιτική συγκυρία. Στον μεγαλοϊδεατισμό του Παλαμά δεν προτείνετε μια μονοσήμαντη ιδεολογία. Δέχεται συνεχώς επιδράσεις απο διάφορα γεγονότα και ακολουθεί τα ζητούμενα της εκάστοτε πολιτικής συγκυρίας.

Επιπροσθέτως τα τελευταία χρόνια του ποιητή βλέπουμε πως η παλαμική Μεγάλη ιδέα παρουσιάζει το φιλοσοφικό, συμβολικό βάθος το οποίο αναγνωρίζεται απο τον Τσάτσο και τον Καραντώνη. Για να μας γίνει πιο αντιλυπτή η παλαμική ιδεολογία οφείλουμε να αιχμαλωτίσουμε την επικράτουςα ατμόσφαιρα που επικρατεί τις τελευταίες δεκαετίες του 19^ο αιώνα, πριν γίνει η ταύτιση της Μεγάλης ιδέας με τον Εθνικισμό. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα να φανεί πως ο ρόλος της Μεγάλης ιδέας εξακολουθεί να είναι ένα απο τα σημαντικά συστατικά της συλλογικής συνείδησης. Ο κριτικός μας ποιητής Παλαμάς πιστεύει πως οι έννοιες «ελευθερία», «πατριωτισμός» και «Μεγάλη ιδέα» δείχνουν να είναι παρόμοιες εκφράσεις και έχουν ως τελικό στόχο την εθνική αποκατάσταση.

Επομένως με αυτό το πατριωτικό ιδανικό θα συνεχίσει σε όλη του την ζωή αλλά ακόμη και στο ίδιο του το έργο. Φαίνεται πως ο Παλαμάς ακολουθεί πιστά και συγκεντρωμένα τον όρο της Μεγάλης ιδέας σε όλη την διάρκεια της ζωής του και αυτό γίνεται φανερό τόσο στα ποιήματα καθώς και στα κριτικά του δοκίμια. Ο ποιητής δεν εγκαταλείπει με τίποτα το ιδανικό πρότυπο για αυτόν της Μεγάλης ιδέας, διότι μαζί με αυτή έζησε στα δύσκολα χρόνια της Άλωσης, όπου είχε υποστεί

¹³ <https://anemourion.blogspot.com/>

και τεράστια χτυπήματα. Ο καθένας μας θα μπορούσε τον όρο της Μεγάλης ιδέας να τον ταυτίσει με νεκρή μορφή, καθώς παρουσιάζεται με πνευματική μορφή. Ενώ τα χρόνια περνούν η Μεγάλη ιδέα έχει υποστεί ορισμένες αλλαγές διότι πλέον δεν άφηνε περιθώρια ομοιότητας με τον εθνικισμό, όπου ο Παλαμάς αναφέρει υπερασπίζοντας την θέση του: «Πατριδωλάτρης είμαι» δήλωσε το 1931 «όχι εθνικιστής σιχαίνομαι και την λέξη και την ετικέτα». Τέλος αναμφίβολα γνωρίζουμε πως ο Παλαμάς συχνά παρουσιάζεται ως επαναστάτης εναντίον της πολιτικής απάτης, καθώς επικρίνει την δημαγωγία της Μεγάλης ιδέας.

Ο Κωστής Παλαμάς, ο ήρωας των ελληνικών γραμμάτων όπως φαίνεται στο πρώτο του κιάλας βιβλίο, Τα τραγούδια της πατρίδος μου (1886), κυριαρχεί απόλυτη συσχέτιση με την ιδεολογικοπολιτική πραγματικότητα που είναι η Μεγάλη Ιδέα. Την οποία ακολούθησε για πάντα αδιαμφισβήτητα και παρουσιάζεται ως μεγαλεπήβολος και διαχρονικός εκφραστής στο χώρο του πνεύματος, όπως αντίστοιχα χαρακτηρίστηκε στο χώρο της πολιτικής ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Στο παλαμέικο, της Πάτρας και του Μεσολογγίου, κυριαρχούσαν έντονα τα στοιχεία της παράδοσης ως προς την Μεγάλη Ιδέα. Αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Παλαμάς θεωρούσε το Μεσολόγγι «Βωμό της Μεγάλης Ιδέας». Η ταύτιση του '21 με την Μεγάλη Ιδέα σύμφωνα με τα ιστορικά γεγονότα είναι σωστή, γιατί το '21 παρουσιάζεται για τους Πατέρες του γένους το ξεκίνημα για την ενσάρκωση της Μεγάλης Ιδέας. Τα τραγούδια της πατρίδος μου, το πρώτο ποιήμα της πρώτης συλλογής του Παλαμά, που δεν είναι το μοναδικό ποίημα που αναφέρεται στην Μεγάλη Ιδέα

«-“Πατρίδα μου, τι θες να σου χαρίσω – για τον καλό το χρόνο που θα ’ρθεί;” – “Παιδί μου, το κορμί το λιονταρίσιο – και το παλλικαρίσιο το σπαθί!”»

Συνοψίζοντας θα αναφέρουμε ότι η Μεγάλη Ιδέα για τον Παλαμά αλλά και για όλους τους αγωνιστές της Έλευθερίας εκείνης της περιόδου δεν ταυτίζονταν με τον Εθνικισμό, αλλά με τον Πατριωτισμό.

«Δεν ήταν χίμαιρα ανοήτων η Μεγάλη Ιδέα, αλλά ιερά πραγματικότητα, η οποία θάπτον η βράδιον θά ωδήγει τό Έθνος πρὸς πλήρωσιν των προαιωνίων πόθων»

Κ.Π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2.1. Ποιητικό έργο Κωστή Παλαμά

Όπως γνωρίζουμε το ποιητικό έργο του Παλαμά παρουσιάζεται μεγάλο σε έκταση καθώς έχει χαρακτηρηστεί πως έχει τεράστια απήχηση στην εποχή του. Ο σπουδαίος εθνικός ποιητής παρόλο τους κατατρεγμούς που είχε βιώσει δεν κλονίστηκε. Ήξερε πως ο δημοτικισμός δεν ήταν απλά ένας αγώνας για να κυριαρχήσει η δημοτική γλώσσα αλλά ένας αγώνας ευρύτερος για να επικρατήσει η πνευματική απελευθέρωση.

Ο Παλαμάς ορίζεται ως φωνή του ελληνισμού ο οποίος αγωνίζεται με τον στίχο του ασταμάτητα για την αναγέννηση, και κυρίως για τον ελληνισμό. Στο ποιητικό έργο του Παλαμά κυριάρχησαν και οι αντίθετες πολιτικές προσωπικότητες όπως ο Τσάτσος, ο Ζαχαριάδης¹⁴ οι οποίοι ήθελαν να τοποθετηθούν απέναντι στον Δωδεκάλογο του Γύφτου.

Επιπλέον σπουδαία κρίνεται η σπουδαία αναφορά του Μίκη Θεοδωράκη ο οποίος είπε ότι ο Παλαμάς είχε μεγαλύτερη επιρροή από 10 Πρωθυπουργούς. Μέσα σε όλα αυτά τα χρόνια όπως έχουμε προαναφέρει το ποιητικό έργο του Παλαμά αντίκρουσε ορισμένα προβλήματα.¹⁵

Αρχικά η πρώτη ποιητική συλλογή του Παλαμά που ονομαζόταν «Τα τραγούδια της πατρίδος» είναι αντίκτυπα του Ρομαντισμού της Α Αθηναϊκής σχολής, αλλά παρουσιάζουν και κομμάτια της καθαρεύουσας. Για να σταθούμε πιο αναλυτικά ο ποιητής μέσα από το ποίημα κάνει εντύπωση με την ζωντανή και ελκυστική ποιητική του γλώσσα αλλά επιπλέον και για τον πλούτο των θεμάτων του. Στο ποίημα «Τα τραγούδια της πατρίδος μου» φαίνεται η έντεχνη Παλαμική τελειότητα του ποιητή. Αυτά είναι: η έγνοια της Πατρίδας, το τραγούδι του λαού, το υλικό της ιστορίας.

Έπειτα ο ποιητής δεν χάνει ευκαιρία και αμέσως ασχολείται με τα ποικίλα μέτρα και γυμνάσματα που με το πέρασμα των χρόνων θα των αναδείξουν ως ένα αξεπέραστο και ασυναγώνιστο δάσκαλο και εφευρέτη της τέχνης και του ελληνικού στίχου.

Ακολουθώντας το ποίημα «Ύμνος εις την Αθηνάν», και μετά η συλλογή «Τα μάτια της ψυχής μου» στο οποίο ποίημα ακολουθεί βράβευση από το φιλαδέλφιο ποιητικό διαγωνισμό. Στο ποίημα «Τα μάτια της ψυχής μου» κυριαρχούν τα ίδια στοιχεία με την ποιητική συλλογή «Τα έργα της Πατρίδος μου». Παράλληλα ο στίχος παρουσιάζεται πιο περίπλοκος αλλά και το ύφος με περισσότερα λυρικά στοιχεία και ευγενέστερο. Από την άλλη βλέπουμε πως στα δύο μικρά ποιήματα του, τον Ολυμπιακό Ύμνο και

¹⁴ https://el.wikipedia.org/wiki/Κωστής_Παλαμάς - Ποιητικό έργο.

¹⁵ Λ. Πολίτη, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας* Εκδόσεις ΜΙΕΤ, Αθήνα 1978.

στο ποίημα Ασκραίος κυριαρχεί ο ποιητής με πιο αρχαίο ύφος και επικρατεί η λιτότητα του δημοτικού τραγουδιού.

Ακόμη η ύψιστη πορεία του τραγουδιού φτάνει με τους «Ίαμβους και Ανάπαιστους» (1897) όπου κυριαρχούσε η εναλλαγή ιαμβικού και αναπαιστικού ρυθμού αλλά και σαφήνεια. Επιπλέον στην συλλογή αυτή κυριαρχεί η πλαστικότητα και η λαμπρότητα στην έκφραση αλλά ακόμη οι εικόνες προκαλούν μια ισορροπία στα ποιητικά στοιχεία. Για τους «Ίαμβους και Ανάπαιστους» ο Jean Moreas (Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος) έγραψε με θαυμασμό που ξεπερνάει κάθε όριο: «Ο Παλαμάς έχει δώσει πάρα πολλά έργα. Προτιμώ ένα μικροσκοπικό του βιβλίο που επιγράφεται «Ίαμβοι και Ανάπαιστοι». Για εμένα είναι αριστούργημα, όπως ανταμώνονται αψεχώριστα το παθητικό και το συνηθισμένο! Η τέχνη που ξέρει τι θέλει, ακριβόλογη, γεμάτη χάρη!». Ακολούθησε το ποίημα ο «Τάφος» (1898) όπου αναφερθήκαμε και πιο πριν και πρόκειται για ποιήματα και μοιρολόγια που γράφτηκαν για το θάνατο του γιού του Άλκη. Μέσα από τα δύο αυτά ποιήματα φανερώνεται η ύπαρξη του ποιητή ως δημιουργού αλλά και μεγάλου τεχνήτη. Καθώς φτάνει η περίοδος του 1903 ο Παλαμάς παρουσιάζει το πρώτο και μοναδικό θεατρικό έργο την «Τρισεύγενη». Το θεατρικό έργο παρουσιάζεται ως ένα ποιητικό δράμα, έχει για ιδέα του την αναγέννηση την πορεία για το καλύτερο και την πρόοδο, αλλά και την καταστροφή των παλαιών αξιών. Βλέπουμε πως το θεατρικό έργο δεν έχει ιδιαίτερη δραματική υπόθεση, όπως είπε και ο ίδιος ο ποιητής «Το δράμα δεν έγινε με το μονάκριβο σκοπό να παρασταθεί» αλλά για να προκαλέσει ανησυχία προς το κοινό και έντονο προβληματισμό.

Μια χρονιά μετά το 1904 ο ποιητής κυκλοφόρησε την συλλογή με τίτλο «Ασάλευτη Ζωή» με την οποία και κλείνει την πρώτη πορεία δημιουργίας του. Η συγκεκριμένη συλλογή περιλαμβάνει πληροφορίες από όλα τα χρόνια που πέρασαν. Επίσης περιλαμβάνει πολλά ποιήματα όπως και τις σπουδαίες «Εκατό φωνές» που είναι τα μουσικότερα και τα λυρικότερα για την συλλογή. «Μέσα στα ποιήματα της «Ασάλευτης Ζωής» γράφει ο Φάνης Μιχαλόπουλος - βρίσκουμε τον πατριώτη και τον διεθνιστή, τον γκρεμιστή και τον πλάστη τον θρήσκο και τον άθεο, τον ειδωολάτρη και τον χριστιανό, τον αηδιασμένο από το παρόν και τον οραματιστή του μέλλοντος ελπιδοφόρου τον δημιουργό μιας νέας ζωής (...) Και αν όλες οι μεταγενέστερες ή προγενέστερες συλλογές του χανόνταν, κι έμεινα μονάχα η «Ασάλευτη Ζωή», αρκούσε αυτή για να τον αποθανάτισει και να μας περισώσει ανάγλυφο τον Παλαμά όλων των εποχών». Τώρα πλέον βρισκόμαστε ανάμεσα σε δύο αριστουργηματικές και σπουδαίες ποιητικές συλλογές για τις οποίες ο ποιητής δούλεψε σκληρά για πολύ καιρό, όπως όλα δείχνουν πριν το 1900. Αυτές οι ποιητικές συλλογές είναι: «Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου» (1907), πρόκειται για την έκραση της “λυρικής σκέψης”. Αρχικά το έργο είναι χωρισμένο σε δώδεκα λόγους, με ελεύθερο τροχαϊκό στίχο. Διακρίνονται ίχνη του νιτσεϊκού Υπερανθρώπου.

Στο πνευματικό αυτό ταξίδι ο Γύφτος θα καταστρέψει και θα ξανά φτιάξει τον κόσμο όλο. Ο παλαμάς μέσα απο το έργο του οραματίζεται την κοινωνία του λαού και περνά στην αθανασία. Αρνούμενος την αγάπη, τη δουλειά, τη θρησκεία, και την ίδια την πατρίδα, αλλά όλα αυτά θα τα επαναφέρει μέσα απο την Τέχνη αλλά και με την συνοδεία της Μεγάλης ιδέας. Το δεύτερο αριστούργημα είναι «Η φλογέρα του βασιλιά» (1910). Όλα δείχνουν πως «Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου» δημοσιεύτηκε πριν την «φλογέρα του βασιλιά» παρόλο αυτά χαρακτηρίζεται υστερότοκος. Ο Παλαμάς αναφέρει πως «Η φλογέρα του βασιλιά» είναι η αναγέννηση του πνεύματος στην πατρίδα του, παρουσιάζεται ως τραγούδι επικό με στόχο την αφύπνιση του ηρωικού πνεύματος.

Επιπλέον ως ένας ύμνος χωρίς τέλος για τον πόλεμο. Συνοψίζοντας σε όλο το ποίημα ένα όργανο παίρνει ανθρώπινη μορφή και μιλάει με τον στόμα του ποιητή: η φλογέρα του βασιλιά. Αναλύει τις πόλεις, τον πόλεμο, τα βουνά, τις θάλασσες και άλλα μέρη της Ελλάδας με μουσικότητα και λυρισμό τα οποία χαρακτηριστικά ταξιδεύουν τον αναγνώστη. Έπειτα απο όλες αυτές τις σπουδαίες και μεγάλες συνθέσεις γύρισε στις μικρότερες ποιητικές συλλογές όπως «Η πολιτεία και η μοναξιά» (1912) και οι «Καημοί της Λιμνοθάλασσας». Μέσα απο αυτές τις συλλογές έγραψε τα σατιρικά ποιήματά του. Σημαντικό στοιχείο θα αποτελέσει πως πια δεν υπάρχει κανένα νέο στοιχείο στην ποιητική του ρητορεία. Μόνο στις τελευταίες συλλογές βιώνουμε αλλαγές. «Ο κύκλος των τρατράστιχων» (1929) και «Οι νύχτες του φήμιου»(1935).¹⁶

2.2. Η εργογραφία του Κωστή Παλαμά

Ο Παλαμάς χαρακτηρίστηκε ως ένας απο τους σπουδαιότερους λογοτέχνες έλληνες και πνευματικούς ανθρώπους.¹⁷ Ο κατάλογος έργων του Έλληνα ποιητή και πεζογράφου της Νέας Αθηναϊκής σχολής χωρίζονταν ως εξής σε συλλογές, διηγήματα, θεατρικά, μεταφράσεις, αλλά και κριτικές, σημειώσεις και δοκίμιο. Την ευθύνη και επιμέλεια της επανέκδοσης των συλλογών του μετά τον θάνατό του ανέλαβε ολοκληρωτικά ο γιός του Λεονάρδος Παλαμάς, ο οποίος ακολούθησε τα χνάρια του πατέρα του, καθώς ήταν κριτικός και ποιητής της λογοτεχνίας. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε αναλυτικά και με χρονολογική σειρά στα έργα του

¹⁶ https://el.wikipedia.org/wiki/Κωστής_Παλαμάς - Ποιητικό έργο.

¹⁷ <http://www.greek-language.gr>

Ποιητικό έργο¹⁸:

- Τραγούδια της πατρίδος μου (1886)
- Ύμνος εις την Αθηνάν (1889)
- Τα μάτια της ψυχής μου (1892)
- Ίαμβοι και ανάπαιστοι (1897)
- Ο Τάφος (1898)
- Οι χαιρετισμοί της Ηλιογέννητης (1900)
- Η ασάλευτη ζωή (1904)
- Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου (1907)
- Η φλογέρα του Βασιλιά (1910)
- Οι καημοί της λιμνοθάλασσας (1912)
- Σαπφικά Γυμνάσματα (1912)
- Η πολιτεία και η μοναξιά (1912)
- Βωμοί (1915)
- Η δόξα στο Μεσολόγγι (1926)
- Τα παράκαιρα (1919)
- Τα δεκατετράστιχα (1919)
- Οι πεντασύλλαβοι και Τα παθητικά κρυφομιλήματα- Οι λύκοι- Δυο λουλούδια από τα ξένα (1925)
- Δειλοί και σκληροί στίχοι (1928)
- Ο κύκλος των τετράστιχων (1929)
- Περάσματα και χαιρετισμοί (1931)
- Οι νύχτες του Φήμιου (1935)
- Βραδινή φωτιά (1944, μεταθανάτια έκδοση επιμελημένη από τον γιό του Λέανδρο)
- Η Κασσιανή

Πεζογραφικό έργο¹⁹:

Διηγήματα

- Ένας ψηφοφόρος, 1887.
- Το τέλος του ανεμόμυλου, 1887.
- Το σκολειό και το σπίτι, 1888.
- Παθήματα δικαστικού, 1888.
- Παλιό τραγούδι του νέου καιρού, 1890.
- Θάνατος Παλληκαριού, 1891.
- Το σπίτι του γραμματικού, 1891.
- Το μήνυμα, 1895.
- Φιλήμων και Βαύκις, 1895.
- Τα μάτια του Κουνάλα, 1897.

¹⁸ Βικιπαίδεια, Κωστής Παλαμάς - Κατάλογος έργων.

¹⁹ Βικιπαίδεια, Κωστής Παλαμάς - Κατάλογος έργων.

- *Ευφορίων*, 1898.
- *Ο κερένιος άγγελος*, 1899.
- *Ένας άνθρωπος σ' ένα χωριό*, 1900.
- *Πώς μεταμορφώθηκε ο Σάτυρος*, 1900.
- *Το σκάψιμο για το άγαλμα*, 1900.
- *Τα μάρμαρα*, 1903.
- *Αγάπη*, 1917.

Θέατρο:

- *Τρισεύγενη*, δράμα σε τέσσερα μέρη, 1902.

Μεταφράσεις:

- *"Β΄ Ολυμπιονίκος"* του [Πινδάρου](#) εφημ. "Έστία", 1896
- *"ΙΔ΄ Ολυμπιονίκος"* [Πινδάρου](#), εφημ. "Άκρόπολις", 1896
- *"Πρόας ο Νικίου"* υπό Αντρέ Λωρί, έκδοση Διάπλασης των Παίδων, 1898.
- *"Η Ελένη της Σπάρτης"* του Αιμ. Βεράρεν 1906.
- *Ξανα τονισμένη Μουσική* 1930

Πρέπει να αναφέρουμε πως οι πρώτες συλλογες του Παλαμά οι οποίες μεταφράστηκαν στην αγγλική γλώσσα ήταν απο το ποιητικό έργο "Η ασάλευτη ζωή", απο τα θεατρικά "Η Τρισεύγενη" απο το διηγήματα του πεζογραφικού έργου

"Ο θάνατος του παλικαριού" και στη συνέχεια και άλλα. Στην γαλλική γλώσσα μεταφραστήκαν τα εξής "Ο τάφος" , "Ο Δωδεκάλογος του γύφτου", και "Ο θάνατος του παλικαριού". Υπήρξαν και άλλες πολλε συλλογές μεταφρασμένες στην ιταλική γλώσσα στην γερμανική, ισπανική αλλα και στην τούρκικη και αραβική.

Κριτικές (δοκίμιο)²⁰:

- "Το έργο του Κρυστάλλη" (1894),
- "Σολωμός Η ζωή και το έργο του" (1901)
- "Γράμματα" (2 τόμοι, 1904 - 1907)
- "Ηρωικά πρόσωπα και κείμενα" (1911)
- "Τα πρώτα κριτικά" (1913)
- "Αριστοτέλης Βαλαωρίτης" (1914)
- "Βιζυηνός και Κρυστάλλης" (1916)
- "Ιούλιος Τυπάλδος" (1916)
- "Πως τραγουδούμε τον θάνατο της κόρης" (1918)
- "Πεζοί δρόμοι" (3 τόμοι 1929 - 1933)
- "Ο Γκαίτε στην Ελλάδα" (1932)
- "Τα χρόνια μου και τα χαρτιά μου" (1933)
- "Η ποιητική μου" (1933)
- "Πεζοί δρόμοι. Κάποιων νεκρών η ζωή" (1934)
- "Τα χρόνια μου και τα χαρτιά μου" 2ος τόμος (1940)

2.4. Ο Παλαμάς και η δράση υπέρ της δημοτικής.

Αρχικά πρόκειται για μια εποχή που κυριάρχησε η μορφή του Παλαμά αλλά και άλλοι σπουδαίοι ποιητές της Νέας Αθηναϊκής Σχολής²¹ (ποιητές όπου εμφανίστηκαν στην νεοελληνική λογοτεχνία μετά το 1800). Στην τότε εποχή κυριάρχησαν έντονες εξάρσεις για τον γλωσσικό διχασμό. Ο αγώνας υπέρ της δημοτικής βρίσκεται σε κρίσιμη κατάσταση. Στην ποίηση επικράτησε η δημοτική με τους ποιητές της Αθηναϊκής Σχολής. Απο την άλλη βλέπουμε πως στην πεζογραφία κυριάρχησε η καθαρεύουσα. Ο Παλαμάς ως φανερός υποστηρικτής υπέρ της δημοτικής δέχεται πολλές επιθέσεις αλλά είναι συνηθισμένος σε τέτοιες καταστάσεις. Εκείνο το διάστημα εργαζόταν ως Γραμματέας στο Πανεπιστήμιο και πρωτεύον στόχος του ήταν να εντάξη τα επίσημα έγγραφα στην καθαρεύουσα. Έπειτα ακολουθεί η συνεργασία με το περιοδικό – όργανο του δημοτικισμού. Ο Νουμάς απο το πρώτο τεύχος (Ιανουάριος 1903). Ακόμη έγραψε στην δημοτική γλώσσα όχι μόνο ποιήματα αλλά και ορισμένα διηγήματα. Παρόλο αυτά οι επιθέσεις που δεχόταν ήταν απανωτές, και ειδικά κατά τα "Ευαγγελικά" (1901) και τα "Ορεστειακά" (1903). Η Μαρίκα Κοτοπούλη απαγγέλει το ποίημα το οποίο είχε γράψει ο Παλαμάς για αυτή την συγκεκριμένη περίπτωση «Το χαίρε της τραγωδίας». Μέσα σε όλο αυτό το κλίμα που επικρατούσε ο Παλαμάς, ισχυρίζονταν πως ο δημοτικισμός του ήταν η αρετή του (1908). Ακολουθεί η δίωξη του για ορισμένο χρονικό διάστημα.

²⁰ https://el.wikipedia.org/wiki/Κωστής_Παλαμάς - Κατάλογος έργων.

²¹ https://el.wikipedia.org/wiki/Κωστής_Παλαμάς - Η σχέση με το δημοτικισμό.

²²Στοχάζομαι πως όταν η ζωντανή μας η γλώσσα δικιωθεί και πάρει τη θέση που της χρειάζεται, όταν ο δασκαλισμός θα είναι κάτι τι ανάλογο στο νόημα και στο μάκρεμα με το μεσαιωνισμό, και κάτι πολύ χειρότερο, όταν και της ίδιας Πολιτείας οι νόμοι θα σκαλίζονται, καθαροί και στρογγυλοί, στην άσπρη πλάκα της ζωντανής γλώσσας, και δε θα κοκκινίζει ο Λόγος μπροστά σε «διορισμούς εθνικών ποιητών ή εθνοκηρύκων απηλλαγμένων του ιδιώματος του μαλλιαρισμού», τότε θα βρεθεί πως και η λεγόμενη καθαρεύουσα δεν είναι όλως διόλου για πέταμα, γιατί δούλεψε κ' εκείνη, όχι μονάχα για τη γέννηση κάποιων αξιόλογων έργων, μα και άθελα, για την πρόοδο και για το ξανασύλωμα της αφιλίωτης αντίδικης, της δημοτικής.

Μα ίσαμε που να ξημερώσουν τα χρυσά χρόνια, η καθαρεύουσα πρέπει να πολεμιέται ήσυχα, υπομονετικά, συστηματικά, μεθοδικά, τεχνικά, επιστημονικά, θαρρετά, μαζί μετρημένα και παλικάρισια, ξέσκεπα και συνετά, αλύπητα, σαν ένα εθνικό κακό. Τούτο απαιτούν η ηθική, η τιμή, η δικαιοσύνη, η ανάγκη, ο εθνισμός, ο ανθρωπισμός, το σέβας προς την αλήθεια, η αγάπη προς την ομορφιά, ό,τι συμφέρει στον κοινωνικό τον άνθρωπο, ό,τι τονώνει τον άνθρωπο τον εσωτερικό²³

Ο Παλαμάς παίρνει μέρος και πιστεύει σε ορισμένες πρωτοβουλίες και προσπάθειες υπέρ της δημοτικής, όπως η ίδρυση της εταιρείας «Εθνική Γλώσσα» (1904) η οποία ορίστηκε ως πρώτη απο τις συλλογικές προσπάθειες για την διάδοση της δημοτικής γλώσσας. Παράλληλα η πρωτοβουλία για την ίδρυση «Εκπαιδευτικού Ομίλου» και της «Φοιτητικής συντροφιάς» (1910). Την χρονιά του 1917-1920 υποδεχόμαστε μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με την οποία η δημοτική λαμβάνει μια θέση στα σχολεία, και φανερώνει την οριστικοποίησή της. Απο τον Παλαμά η μεταρρύθμιση αυτή χαρακτηρίστηκε «επαναστατική»²⁴.

²² http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/biography.html?cnd_id=7#toc004

²³ Κωστή Παλαμά Άπαντα, τομ. 8. Εκδ. Γκοβόστης, Αθήνα 1965, σ. 50

²⁴ http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/biography.html?cnd_id=7#toc004

2.5. Η συλλογή των ποιητικών έργων του Κωστή Παλαμά

Τραγούδια της πατρίδος μου

Οί σίχοι 'ς τὴν πατρίδα μου εἶνε καθάριο μέλι,
Ἀπ' τῆς καρδιάς βυzaίνονται τὸ ἄνθος μυστικά,
Μέσα 'ς τὸ νοῦ φυλάγονται, 'σὰ' μέσα σὲ κυψέλη,
Κ' εἶνε στολίδια τῆς χαρᾶς, τῆς λύπης γιατρικά.
Οἱ σίχοι 'ς τὴν πατρίδα μου εἶναι καθάριο μέλι.

Ὅταν γλεντοῦμ' ἀκούραστα τοῦ γάμου ταῖς ἡμέραις
Κ' ἡ νύφη σέρνῃ τὸ χορὸ 'μπροστὰ καμαρωτή,
Μὲ σίχους τὴν παινεύουνε παρθέναις συμπεθέραις
Καὶ ζωντανεύ' ἡ ὄρεξι καὶ ὁ χορὸς κρατεῖ
Ὅσῳ γλεντοῦμ' ἀκούραστα τοῦ γάμου ταῖς ἡμέραις.

Οἱ σίχοι, ὅταν ἡ πληγαὶς τοῦ χάρου μᾶς λαβώνουν,
Σὲ μυρολόγι' ἀκούονται κατάμαυρα, βαρειά,
Μαζῇ ξεσχίζουν τὴν καρδιά καὶ τήνε βαλασμώνουν
Καὶ φέρνουν μὲ τὰ δάκρυα καὶ τὴν παρηγοριά
Οἱ σίχοι, ὅταν ἡ πληγαὶς τοῦ χάρου μᾶς λαβώνουν.

Καθ' αἱ Βασίλη καὶ Χριστοῦ, κάθε Λαμπρὴ καὶ Φῶτα,
Ἡμέραις γιὰ τὰ σπήτια μας εὐχῶν καὶ παιγνιδιῶν,
Χελιδονάκια τῆς χαρᾶς μᾶς φτάνουν πρῶτα πρῶτα
Καὶ κελαῖδοῦν οἱ σίχοι μας 'ς τὰ χεῖλη τῶν παιδιῶν
Καθ' αἱ Βασίλη καὶ Χριστοῦ, κάθε Λαμπρὴ καὶ Φῶτα.

Τοῦ ριζικάρη τ' αἱ Γιαννιοῦ γιορτὴ 'σὰν ξημερώση
Κάθουντ' ἡ νιαὶς ὁλόγουρα 'στὰ μίλητο νερὸ
Καὶ καθεμιὰς τὴ μοῖρα τῆς θάρθῃ νὰ φανερώση
Στιχάκι πότε ὁλόγλυκο καὶ πότε ἀγκαθερό,
Τοῦ ριζικάρη τ' αἱ Γιαννιοῦ γιορτὴ 'σὰν ξημερώση.

Ὅταν ἡ κόρη' εἶνε σκυφτὴ 'ς τὸν ἀργαλειὸ 'μπροστὰ,
Καὶ ἡ σαίτα ἔξαφνα 'ς τὰ χέρια τῆς βαραίνει,
Οἱ σίχοι ἀπὸ τὰ χεῖλη τῆς πετοῦν τραγουδιστὰ
Καὶ λησμονιέτ' ὁ πόνος τῆς κ' ἡ κόρη ξεποσταίνει
Ὅταν δουλεύῃ ὁλόσκυφτη 'ς τὸν ἀργαλειό 'μπροστὰ.

– Σᾶς ἀγαπῶ κ' ἔχω ἀπὸ σᾶς μιὰ δόξα νὰ ζητήσω,
Ὡ σίχοι, ποῦ ἀηδονόλαλοι φωλιάζετ' ἐδῶ πέρα·
Ἐλᾶτε νὰ μὲ μάθετε νὰ σᾶς βαστῶ τὸ ἴσο
Ἐπάνω 'ς τὰ ὁροσόχορτα μὲ μιὰ καλὴ φλογέρα!
Σᾶς ἀγαπῶ κ' ἔχω ἀπὸ σᾶς μιὰ δόξα νὰ ζητήσω!

Ὕμνος εἰς τὴν Ἀθηνάν

Χαρὰ σ' ἐσέ, χώρα λευκὴ καὶ χώρα εὐτυχισμένη!
Καμιὰ χώρα σ' ὅλη τῇ γῇ, καμιὰ στήν οἰκουμένη
δὲν ἦνρε τέτοιο φυλαχτὸ σὰν τὸ δικό μου μάτι.
Ἀπ' ἄλλες χώρες πέρασα γοργὰ - γοργὰ τρεχάτη
καὶ μ' εἶδαν τῆς Ἑλλάδας μου τ' ἀγαπημένα μέρη
σὰν ἄνεμο καὶ σὰν αἶψα καὶ σύννεφο κι ἀστέρι.
Ὅμως σ' ἐσέ τὸ θρόνο μου αἰώνια θεμελιώνω
καὶ ρίζωσ' ἢ ἀγάπη μου στὰ χώματά σου μόνο.

Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου, χαρίσματα θεϊκά,
Ὀλανοιγμένα νοιώθω δυὸ μάτια μυστικά.

Δὲν τὰ φωτίζει ὁ ἥλιος ποῦ λάμπει γιὰ τὴ γῇ
Καὶ πέρνουν φῶς ἀπ' ἄλλη πιο καθαρὴ πηγὴ.

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου, ποῦ πάθη ταπεινὰ
Δὲν ἔχουν τόπο, νοιώθω δυὸ μάτια φωτεινά.

Καὶ βλέπω τὰ κρυμμένα, τ' ἀθώρητα θωρῶ,
Τὸν ἄνθρωπο, τὴν πλάσι, τ' ἀστέρια, τὸν καιρό.

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου κ' ἐκεῖ ποῦ δὲ μπορεῖς
Ποτέ σου νᾶμπης - νοιώθω δυὸ μάτια ὀλημερίς.

Χεροπιαστὰ ξανοίγω τὰ πλάσματα τοῦ νοῦ
Κ' ἐπάνω μου σκυμμένους ἀγγέλους τ' οὐρανοῦ.

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου τὰ μαῦρα - μὴ σκιαχτῆς!
Ὀλανοιγμένα νοιώθω δυὸ μάτια ὀλυνυχτῆς.

Καὶ χώρα ξαντικρύζω μ' ἀσύγκριτη ὠμορφιά,
Μακρυὰ ἀπ' τὴν τρικυμία κι ἀπὸ τὴ συγνεφιά.

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου τὰ πλέον μυστικά
Ὀλανοιγμένα νοιώθω δυὸ μάτια ἁρμονικά.

Κι ὅλο μ' ἐκεῖνα βλέπω μιὰ λύρα μαγική...
Ὡϊμέ! τὰ δάχτυλά μου δὲ φτάνουν ὡς ἐκεῖ.

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου, ποῦ πάθη ταπεινὰ
Δὲν ἔχουν τόπο, βρίσκω δυὸ μάτια φωτεινά.

Καὶ βλέπω ἀγάλια ἀγάλια μπροστά μου νὰ περᾷ
Ὁ κόσμος τῶν ὀνείρων μὲ τὰ χρυσὰ φτερά.

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου δυὸ μάτια μυστικά
Τὰ νοιώθω ὀλανοιγμένα, χαρίσματα θεϊκά.

Διαβάζω 'ς τὸ βιβλίον τῆς φύσεως τὸ τρανὸ
Κάθε σβυστὸ ψηφίον καὶ νόημα σκοτεινόν

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου, 'ς τὰ βάθη τὰ ἱερά,
Ὅλανοιγμένα νοιώθω δυὸ μάτια λαμπερά.

Τὰ περασμένα ἐμπρὸς μου διαβαίνουνε ξανά,
Καὶ δέχοντ' ἄλλο σχῆμα καὶ φῶς τὰ τωρινά.

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου τ' ἀμόλυντα γλυκὰ
Γλυκὰ ἀνοιγμένα νοιώθω δυὸ μάτια μυστικά.

Καὶ δείχνεται τὸ μέλλον ἀκόμα τὸ κρυφτὸ
Στὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου 'σὰν ἀστραπὴ κι αὐτό.

Ἐκεῖ ποῦ ἡ σκύλα ἢ ἡ ἔγνοια δὲν πάει, δὲν ἀλυχτᾷ,
Μέσ' 'ς τὴν ψυχὴ μου κρύβω δυὸ μάτια ὀλανοιχτά.

Μιὰ μέρα τ' ἄλλα μάτια, ποῦ εἶνε ἀπὸ γῆ πλαστά,
Θὰ λυώσουν μέσ' 'ς τὸ μνήμα μὲ τὸ κορμὶ κλειστά.

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου ποῦ πάθη κοσμικὰ
Δὲν ἔχουν τόπο, νοιώθω δυὸ μάτια μυστικά.

Αὐτὰ δὲ θὰ κλειστοῦνε ποτέ, δὲ θὰ χαθοῦν,
Ἐλεύθερα μιὰ μέρα γοργὰ θὰ φτερωθοῦν.

Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου, τὰ μάτια τὰ θεϊκά,
Ποῦ μέσα μου ἀνοιγμένα τὰ νοιώθω μυστικά,

Ψηλότερ' ἀπ' τ' ἀστέρια, 'ς τὸν ἑβδομο οὐρανόν,
Θὲ ν' ἀνταμώσουν πάλι τὸ Φῶς τὸ ἀληθινόν!

Ἰαμβοὶ καὶ ἀνάπαιστοι

Νερὸν ἤθελα νᾶπινα

στῆς Ἄρνας τὰ λαγγάδια,

τῆς ἀρνησιᾶς νὰ μ' ἔζωναν

τὰ τρίσβαθα σκοτάδια.

Τάχα θᾶβλεπ' ἀγνώριστα

κι ἀδιάφορα μπροστά μου

ὅλα τ' ἀγαπημένα μου

κι ὅλα τὰ χιλάκριβά μου;

Ἦ τάχα νόμος ἅγιος,
δίχως ἐγὼ νὰ νοιώθω,
πάλι σ' αὐτὰ θὰ μ' ἔφερνε
μ' ἓναν δεύτερο πόθο;

Καβάλλα πάει ὁ Χάροντας
τὸ Διγενῆ στὸν Ἄδη,
κι ἄλλους μαζί... Κλαίει, δέρεται
τ' ἀνθρώπινο κοπάδι.

Καὶ τοὺς κρατεῖ στοῦ ἀλόγου του
δεμένους τὰ καπούλια,
τῆς λεβεντιάς τὸν ἄνεμο,
τῆς ὁμορφιάς τὴν πούλια.

Καὶ σὰ νὰ μὴν τὸν πάτησε
τοῦ Χάρου τὸ ποδάρι,
ὁ Ἀκρίτας μόνο ἀτάραχα
κοιτάει τὸν καβαλλάρη!

- Ὁ Ἀκρίτας εἶμαι, Χάροντα,
δὲν περνῶ μὲ τὰ χρόνια.

Μ' ἄγγιξες καὶ δὲ μ' ἔνοιωσες
στὰ μαρμαρένια ἁλώνια;
Εἶμ' ἐγὼ ἡ ἀκατάλυτη
ψυχὴ τῶν Σαλαμίνων.
Στὴν Ἐφτάλοφην ἔφερα
τὸ σπαθὶ τῶν Ἑλλήνων.

Δὲ χάνομαι στὰ Τάρταρα,
μονάχα ξαποσταίνω.
Στὴ ζωὴ ξαναφαίνομαι
καὶ λαοὺς ἀνασταίνω!

* * *

Στοῦ σοφοῦ τὸ παράθυρο
ποῦ σκύβει νύχτα μέρα
στῆς μελέτης τ' ἀπόκρυφα,
ἢ Φύσις ἢ μητέρα
ἔστρωσε μοσχομύριστη
δροσερεμένη στράτα
ἀπὸ κρῖν' ἀπριλιάτικα
καὶ ρόδα βελουδάτα.

Τ' ἀταίριαστα καὶ τ' ἁμοιαστα,
ἀδέρφια εἶναι τὰ δύο·
τὸ λουλούδι τ' ὀλόχαρο,
τὸ θλιβερὸ βιβλίο.

Δίδυμα τέκνα γέννησαν
ὁ Φοῖβος κ' ἡ Ἀρμονία
ἑσᾶς, Πολύμνια ψάλτρια,
φιλόσοφε Οὐρανία!
Ἦ πρώτη τὸν ἀμάραντον
ἀνθὸ παντοῦ τρυγᾷ,
μιὰ πεταλούδαν ἄπιαστην

ή άλλη κυνηγάει.

Άλλα τόσο ταιριάζουν
κι αντίμα οι δυο και χώρια,
που τη μία παίρνουν κάποτε
για την άλλη πανώρια.

* * *

Με πελέκι άστραπόμορφον
ή άλύπητη Έπιστήμη
χτυπάει και σπάει τὸ Εἶδωλο
και τὸ ρίχνει συντρίμμι.
Κ' ὕστερα γίνετ' εἶδωλον
ἐκείνη μέσ' στήν πλάση
ξαναγεννώντας ἄθελα
ὅ,τι ἦρθε νὰ χαλάση.

Κ' ἔτσι άλυσίδες γύρω μας
παντοῦ, σκοτάδια θεία.
Κάθε Αἰτία, μυστήριον
κάθε Άλήθεια, θρησκεία.

Ξένε σοφέ, πῶς ἤθελα
τὸ φθαρτό μου τραγούδι
νὰ σμίξω με τοῦ λόγου σου
τὸ άθάνατο λουλούδι.
«- Μάθε πῶς τὰ συστήματα

τῶν φιλοσόφων, κάθε
νοῦ τρανοῦ φεγγοβόλημα
κάθ' ἐπιστήμη, μάθε

πῶς δὲν ἀξίζουν τίποτε
τὰ πάντα ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη,
ὅσο ἀξίζει ἓνα φίλημα,
ὅσο ἀξίζει ἓνα δάκρυ!»

* * *

Ἡ μαύρη Λάμια ποὺ ἔκλεισε
στήν καρδιά της τὸν Ἄδη,
νὰ κατέβω μὲ πρόσταξε
μεσ' στὸ ξερὸ πηγάδι,
νᾶβρω τὸ δαχτυλίδι της
ποὺ μέσα ἐκεῖ ἔχει πέσει
μ' ἓνα διαμάντι λιόκαλο
καρφωμένο στὴ μέση.

Ψάχνω, δὲ βρίσκω τίποτε...
Ὡ νύχτα, ὦ τέρας πλάνο!
Στὰ πόδια μου μιὰν ἄβυσσο,
καὶ μιὰ Λάμια ἀποπάνω.

Ἦλιε, ἐσύ, πηγὴ ἀστείρευτη
κάθε ζωῆς, εἰκόνα
τοῦ ωραίου ὑπερτέλεια

καὶ τοῦ Ἀπείρου κορῶνα.

Πρὶν ἀρχίσουν τὸ διάβα τους

τῶν θεῶν οἱ λεγεῶνες,

πρῶτο θεὸ σὲ ἀγνάντεψαν

καὶ μοναχὸν οἱ αἰῶνες.

Καὶ πάλι θεὸς ὕστατος

σὰ νεκρικὴ λαμπάδα

τοῦ τελευταίου θρησκεύματος

θὰ φέξης τὴν κρυάδα

Ἡ γῆ μας γῆ τῶν ἄφθαρτων

ἀερικῶν καὶ εἰδώλων,

πασίχαρος καὶ ὑπέρτατος

θεὸς μας εἶναι ὁ Ἀπόλλων.

Στὰ ἐντάφια λευκὰ σάβανα

γυρτὸς ὁ Ἐσταυρωμένος

εἶν' ὁλόμορφος Ἄδωνις

ροδοπεριχυμένος.

Ἡ ἀρχαία ψυχὴ ζῇ μέσα μας

ἀθέλητα κρυμμένη·

ὁ Μέγας Πᾶν δὲν πέθανεν,

ὄχι· ὁ Πᾶν δὲν πεθαίνει!

Ο Τάφος

Μήτε μὲ τὸ σίδερο,
Μήτε μὲ τὸ χρυσάφι,
Μήτε μὲ τὰ χρώματα
Ποὺ σπέρνουν οἱ ζωγράφοι

Μήτε μὲ τὰ μάρμαρα
Τὰ τεχνοσκαλισμένα·
Τὸ σπιτάκι σου ἔπλασα
Παντοτινὸ γιὰ σένα

Μόνο μὲ τοῦ πνεύματος
Τὰ μάγια! Σοῦ τὸ ὑψώνω
Σ' ἓνα τόπον ἄϋλον,
Ἀπείραχτο ἀπ' τὸ χρόνο.

Μ' ὅλα μου τὰ δάκρυα
Καὶ μὲ τὸ αἷμα μου ὅλο
Τοῦ ἔχτισα τὰ θεμέλια,
Τοῦ σκέπασα τὸ θόλο

Κι ἃ φοβάσαι, ἀγάπη μου,
Νὰ μένης μοναχό σου,
Κάλεσε καὶ κράτησε
Μέσα στ' ἄρχοντικό σου

Ὅλα τὰ ἐρωτόπλαστα
Καθὼς ἐσὺ βλάσταρια
Π' ἄνθισαν κι ἀπόσβυσαν,
Μιάς χρυσαυγῆς καμάρια!

Οι χαιρετισμοί της Ηλιογέννητης

Κάποια ρόδα εἶν' ἔτοιμα ν' ἀνθίσουν
ἐδῶ κάτου κ' ἐδῶ πέρα
μὲ τ' ἀρχαῖα τὰ ροδοκάλια
καὶ προσμένουν τὰ καινούργια ἀηδόνια
νὰ τοὺς γλυκοκελαιδήσουν
μέσ' στὸν ὀλογάλανον ἀέρα.

Η ασάλευτη ζωή

Καὶ τ' ἄγαλμα ἀγωνίστηκα γιὰ τὸ ναὸ νὰ πλάσω
στὴν πέτρα τὴ δική μου ἀπάνω,
καὶ νὰ τὸ στήσω ὀλόγυμνο, καὶ νὰ περάσω,
καὶ νὰ περάσω, δίχως νὰ πεθάνω.

καὶ τό 'πλασα. Κ' οἱ ἄνθρωποι, στενοὶ προσκυνητάδες
στὰ ξόανα τ' ἄπλαστα μπροστὰ καὶ τὰ κακοντυμένα,
θυμοῦ γρικῆσαν τίναγμα καὶ φόβου ἀνατριχάδες,
κ' εἶδανε σὰν ἀντίμαχους καὶ τ' ἄγαλμα κ' ἐμένα.

Καὶ τ' ἄγαλμα στὰ κύμβαλα, κ' ἐμὲ στὴν ἐξορία.
Καὶ πρὸς τὰ ξένα τράβηξα τὸ γοργοπέρασμά μου
καὶ πρὶν τραβήξω, πρόσφερα παράξενη θυσία
ἔσκαψα λάκκο, κ' ἔθαψα στὸ λάκκο τ' ἄγαλμά μου.

Καὶ τοῦ ψιθύρησα: «Ἄφαντο βυθίσου αὐτοῦ καὶ ζῆσε
μὲ τὰ βαθιὰ ριζώματα καὶ μὲ τ' ἀρχαῖα συντρίμμια,
ὅσο ποὺ νᾶρθ' ἡ ὥρα σου, ἀθάνατ' ἄνθος εἶσαι,
ναὸς νὰ ντύση καρτερεῖ τὴ θεία δική σου γύμνια!»

Καὶ μ' ἓνα στόμα διάπλατο, καὶ μὲ φωνὴ προφήτη,
μίλησ' ὁ λάκκος: «Ναὸς κανεῖς, βάθρο οὔτε, φῶς, τοῦ κάκου.
Γιὰ δῶ, γιὰ κεῖ, γιὰ πουθενὰ τὸ ἄνθος σου, ὦ τεχνίτη!
Κάλλιο γιὰ πάντα νὰ χαθῇ μέσ' στ' ἄψαχτα ἐνὸς λάκκου.

Ποτὲ μὴν ἔρθ' ἡ ὥρα του! Κι ἂν ἔρθῃ κι ἂν προβάλῃ,
μεστὸς θὰ λάμπῃ καὶ ὁ ναὸς ἀπὸ λαὸ ἀγαλμάτων,
τ' ἀγάλματα ἀψεγάδιαστα, κ' οἱ πλάστες τρισμεγάλοι
γύρνα ξανά, βρυκόλακα, στὴ νύχτα τῶν μνημάτων!

Τὸ σήμερα εἶπανε νωρίς, τ' αὔριο ἀργὰ θὰ εἶναι,
δὲ θὰ σοῦ στρέξῃ τ' ὄνειρο, δὲ θάρθ' ἡ αὐγὴ ποὺ θέλεις,
μὲ τὸν καημὸ τ' ἀθανάτου ποὺ δὲν τὸ φτάνεις, μεῖνε,
κυνηγητὴς τοῦ σύγγνεφου, τοῦ ἴσκιου Πραξιτέλης.

Τὰ τωρινὰ καὶ τ' αὐριανὰ, βρόχοι καὶ πέλαγα, ὅλα
σύνεργα τοῦ πνιγμοῦ γιὰ σὲ καὶ ὁράματα τῆς πλάνης
μακρότερη ἀπ' τὴ δόξα σου καὶ μία τοῦ κήπου βιόλα
καὶ θὰ περάσης, μάθε το, καὶ θὰ πεθάνης!»

Κ' ἐγὼ ἀποκρίθηκα: «Ἄς περάσω κι ἄς πεθάνω!
Πλάστης κ' ἐγὼ μ' ὅλο τὸ νοῦ καὶ μ' ὅλη τὴν καρδιά μου
λάκκος κι ἄς φάῃ τὸ πλάσμα μου, ἀπὸ τ' ἀθάνατα ὅλα
μπορεῖ ν' ἀξίζει πιὸ πολὺ τὸ γοργοπέρασμά μου»

Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου (Α' λόγος)

Τ' άξεδιάλυτα σκοτάδια
τὰ χαράζει μιὰ λιγνή λευκότη
νυχτοφέροντας καὶ αὐτή·
καὶ ἦτανε τοῦ νοῦ μου ἡ πρώτη
χαραυγή.

•

Καὶ ἦταν ὥρα μελιχρότατη·
καὶ ἦτανε χυμένο ὁλόγυρα
κάτι πιὸ χαϊδευτικὸ
κι ἀπὸ τ' ἀεράκι,
ὅταν ἔρχεται γιομάτο ἀπὸ τὰ μπάλασμα
πρωῖνὰ τῶν ὀλοπράσινων πευκώνων,
κι ἀπὸ τ' ἀεράκι·
καὶ ἦταν πέρα κάπου σὲ μιὰ γῆ,
σὲ πηγὴ λαῶν καὶ χρόνων·
καὶ ἦτανε στὴ Θράκη.

Καὶ ἦταν ὅπου κόσμοι ἀντίμαχοι
μὲ τὴν ἴδιαν ἐρωτόπαθη μανία
ν' ἀγκαλιάσουνε λαχτάριζαν
τὴν πανώρια Βοσπορίτισσα, τὴ μία,
καὶ κατάλαμπρα ντυμένοι καταστάλαζαν
καὶ φιλούσανε τὰ χῶματα
ποὺ τὰ πόδια της πατοῦσαν·
σὰν ἀκρίδες πέφταν οἱ λαοί,
μέλισσες ἐκεῖ οἱ λαοὶ πετοῦσαν.
Καὶ ἦτανε ἡ πανώρια, δυὸ γιαλῶν
ἀφροκάμωτη νεράιδα,
κι ἤσουν ἐσύ, Πόλη, ὦ Πόλη!
καὶ ἦτανε τῆς γῆς τὸ περιβόλι,
καὶ ἦταν ὅπου σὲ μιὰ δόξα
τῶν Ἑθνῶνε ταίριαζαν οἱ πόλοι,
καὶ ἦταν ὅπου ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου
Βάρβαροι δυσκολοταίριαστοι,
στὴ Ρωμαία τῶν Κωσταντίνων
πολεμοῦσαν κάτω ἀπὸ τὸ λάβαρο
τῶν Ἑλλήνων.

Κι ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς ὄχτους τῶν Κατάστενων

ἦταν ὅλο σὰ νὰ φύτρωναν
πολιτεῖες ἀπὸ πράσινο·
κι ἀναβρύζαν συντριβάνια ἀπὸ βλαστάρια·
καὶ ἦτανε οἱ ἄνθοι σὰν ξωτικά,
καὶ ἦταν ὡς νὰ χύνονταν ἀπὸ ψηλὰ
σὲ μαλαματένιες μέσα στέρνες
μιὰ βροχή ἀπὸ λυχνιάρια.
Κι ἀντιχτύπαγε κι ὁ ἥλιος
ἀπὸ τὰ βουνὰ τὰ Βιθυνιώτικα
σὲ Μαγναῦρες καὶ Βλαχέρνες,
καὶ τοῦ ἡλίου ὅλα τὰ φέγγη ἐκεῖνες φέγγοντας,
πρὸς τὰ ὕψη ἀψήφιστα τραβοῦσαν.
Κι ἀπ' τῶν κάστρων τίς Χρυσόπορες,
κι ἀπὸ τ' ἄπαρτα Ἐφταπύργια
ὡς τὴν ἄκρη στὰ σπαρτά σμαραγδονήσια,
λεγεῶνες τὰ παλάτια
καὶ στρατοὶ τὰ μοναστήρια.

Καὶ ἦταν ὡς νὰ πλέκονταν
καὶ ἦταν ὡς νὰ λύνονταν
κάποιας μάισσας μάγια
ἀποπάνω ἀπὸ τοὺς τρούλους κι ἀπὸ τὰ σαράγια·
καὶ λαμποκοποῦσες, ὦ ψυχὴ μου,
μ' ὅλους τοὺς ἀσάλευτους σταυροὺς
καὶ μαυρολογοῦσες, ὦ καρδιά μου,
μὲ τὰ κυπαρίσσια.

Σὲ λευκὰ λιμάνια, ἀνάρια ἀνάρια,
ἀστραπόβολα χελάντια πυργωτὰ
μὲ τὰ ὀρθόπλωρα χαλκόπλαστα λιοντάρια,
ἀργοσάλευτα στὰ χέρια τῶν κυμάτων,
τί ὄνειρεύεστε; τί ἀράγματα νικῶν
καὶ θανάτων;

Καὶ δὲν ἦτανε στρατοὶ
πολεμόχαρων αὐτοκρατόρων
κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη τῶν αἰτῶν
τῶν τροπαιοφόρων,
καὶ δὲν ἦταν οὔτε στρατοκόποι
σταυροφόροι καβαλιέροι,
ποὺ γοργόσπρωξε ὡς ἐκεῖ
κάποιο ξαφνισμένο αγέρι·
καὶ δὲν ἦταν ἀμηράδες
πίσω σέρνοντας τ' ἀράπικο
καὶ τὸ τούρκικο λογάρι,

και δεν ήτανε τοῦ ὀλέθρου
ξανθοπρόσωποι κουρσάροι·
δεν τοὺς φέρνανε οἱ αρμάδες
ἀπὸ πάγους καὶ βοριάδες
ταυροσκυθικούς·
τοὺς δειλοὺς τραντάζοντας γιαλοὺς,
μὲς τὰ δρακοντόφαντα μονόξυλα,
δεν τοὺς φέρνανε οἱ αρμάδες!

Και ἦταν σαν ἀπὸ μακρότατα,
και ἦταν σαν ἀπὸ μερόνυχτα
κι ἀπὸ χρόνια πεζοδρόμοι·
και σα να ἔχασαν το δρόμο τους,
και μαζί μ' αὐτό σα να ἔχασαν
λίγο λίγο και την ἐγνοια,
λίγο λίγο και τη γνώμη,
κι ὕστερα και κάθε μνήμη,
κι ὕστερα και καθ' ἐλπίδα,
και που δεν κρατούσαν πίσω τους
και που μήτε ξάνοιγαν εμπρός
μια πατρίδα.

Σε φλογέρες γλυκοστέναζαν
κρυφούς πόνους λαλητάδες,
ἤχοι σκίζονταν και δέρνονταν,
ἤχοι πλήγωναν ἀπὸ
ντέλφια, βούκινα, ζουρνάδες·
και βαρυπερνούσαν παρεκεί
μεσ' ἀπὸ τη στράτα τη λευκή,
και τον κουρνιαχτό φτερώνοντας
θόλωναν ἀνάρια του βουνού
την εἰκόνα τη γεράνια·
και βαρυπερνούσαν караβάνια.
Κάπου ἀπότομα τινάσματα
ξάφνιζαν σαν απ' ἀγρίμια,
και ξεσπούσε στην ἀπλοχωριά
και ἦτανε σα να τη μόλεψε τη σιγαλιά
την παρθένα μια βλαστήμια.
Γέλια ἀλάλαζαν· δεν ξάνοιγες
λύσσας αν ἀφρίσματα ἦτανε
ἢ αν ξεχύματα χαράς.
Πίσω ἀπὸ το πύκνωμα της βατουριάς
πόθοι, ἀκράτητοι σατράπες,
λάγνα ταίριαζαν –το μάντεues–
με ξαδιάντροπες ἀγάπες.

Κι άλλοι, σαν από μίαν άσβηστη
δίψα, που τους είχε κάμει
κάποια αχόρταγα στοιχειά,
στέκαν άκρη στο ποτάμι,
σα να ριζοβόλησαν εκεί,
και γυρεύαν το ξεδίψασμα
σκύβοντας με την παλάμη,
πότε με το στόμα ολοσκυφοί.
Κι άλλοι από 'ναν ύπνο, που έλεγες
είναι αξύπνητος, δετοί,
κοίτονταν όπου τους έδεσε
και όπως είχανε βρεθεί,
και στης χέρσας γης την αγκαλιά
και στα μαλακώτατα χορτάρια,
και είχανε τα σκίνα για κλινάρια,
τα στουρνάρια για προσκέφαλα
και ήτανε στις ακρορρεματιές,
και ήτανε σε όχτους και σε τράφους,
και ήτανε ως μπαλσαμωμένοι
και άλιωτοι νεκροί και λυτρωμένοι
και από πάθια κι από τάφους
και ήτανε σα να ταξίδευαν
πατρικά συντροφιαστοί
από Χάροντα ευεργέτη
σε μίαν άλλη αμίλητη ζωή.

Ορθοστήλωτες, απόκοτες,
μάντισσες λαοπλάνες,
είχανε τη γύμνια σα ζητιάνες,
και είχανε τα μάτια σαν αγάλματα,
και είχανε τα μάτια χωρίς βλέμματα,
γιατί λείπαν οι ματιές τους προς μαντέματα
δυσκολοξεδιάλυτα,
προς απόσκεπες λείπανε Μοίρες
και στα μεγαλόπρεπα κορμιά
τα κουρέλια αεροκυμάτιζαν
σαν πορφύρες.

Και ήταν, ήταν οι δαρμένοι
από κάθε ανεμοτάραμα,
και ήταν από τα λιοπύρια
των ερήμων οι ψημένοι,
και τα συντριμμένα ήταν κορμιά
από κόπους και από κόπους,

και ήταν οι ψυχές που πέρασαν
 άγγιχτες κι απαράκαλεστες
από τόπους και από τόπους,
και ήτανε μιας άγριας άνοιξης
 μηνυτάδες διαβατάρικοι,
 μαύρα χελιδόνια,
και είχανε κελάιδισμα τ' ανάθεμα
 και φωλιές τα καταφρόνια.
Και ήταν όλ' οι χαλκοπράσινοι,
 κι ήταν όλ' οι αφορισμένοι,
κι οι ερμοσπίτες, κι οι αλλόφυλοι,
και όλ' οι πλάνοι, και όλ' οι ξένοι,
κι όλοι όσοι τους ντρέπεται το φως
 κι όσοι, σαν τους βλέπει η μέρα,
 τη φωτόλουστη όψη κρύφτει·
και ήταν όλοι οι γύφτοι, οι γύφτοι,
 από πέρα πέρασμα για πέρα.

Νύχτα ανάβει, νύχτα ολογυρνά,
 έξω κι έξω απ' το λιμάνι,
νύχτα σβήνει στα βαθιά νερά
 σαν από αίμα πυροφάνι...

Και ήταν οι καιροί που ατίναχτο
 μέγα αστροπελέκι, κάτι
πρωταγρίκητο κι ως τότε κι ανιστόρητο,
απ' την Άσπρη Θάλασσα ως το Δούναβη
και ίσα πέρα από τα πόδια του Ευφράτη
 κρέμουνταν απάνω από τον κόσμο,
 κάψαλα και στάχτη να τον κάμη,
 και λιγοθυμούσ' η Ανατολή,
κι έτρεμε και η Δύση σαν καλάμι.
Και ήταν οι καιροί που η Πόλη
 πόρνη σε μετάνοιες ξενυχτούσε,
και τα χέρια της δεμένα τα κρατούσε,
 και καρτέραγ' ένα μακελάρη.
Και ξολοθρεμός ο μακελάρης.
Ρούσοι, Νορμαννοί, Βουλγάροι, Καταλάνοι,
 κι ο Χριστιανομάχος ο Σαρακηνός,
κι ο Ουγγαρέζος, ο τεράστιος καβαλάρης,
 πιό απαλά μπροστά του δείχνονταν
 καθεμιά φυλή, κάθε σεισμός.
Και καρτέραγε τον Τούρκο να την πάρει.
Και οι καιροί σημείωναν ακόμα
 φοβερότατα σημεία,

και δεν έμειν' ένα στόμα
που να μην ψιθύριζε χλωμό
σοφού κάποιου βασιλιά χρησμό,
κάποιου ολέθρου προφητεία.
Κι έβρεξε βροχή από αίμα,
κι αεροφύτρωσαν εφτά πύρινοι στύλοι,
κι ένα χέρι βγήκε ασώματο
κι έλεγες τους φύλαγε καρτέρι,
και τους ξέφτισε σα νά ήταν από γνέμα.
Και τα ξωπικά και οι πειρασμοί
από τη νυχτιά κι από τον Άδη
ξαπολύθηκαν και ζούσανε
με τον άνθρωπον ομάδι.

•

Κι εγώ μέσα στο τρικύμισμα
και στη χλαλοή του κόσμου,
άμαθος από πατέρα
κι άγνωρος από μητέρα
κι από κάθε χάιδιο ασκλάβωτος,
έστεκα σαν κορφοβλάσταρο
δέντρου ακλάδευτου κι αγέραστου
κι άκαρπου βαρίσκιωτου δεντρού.
Καβαλάρης γυμνοπόδαρος
μαύρης μούλας πεισματάρας,
μόνος, μάντευα το είναι μου,
(μήτε που άλλος θα το μάντευε κανείς),
να τυλίγει φόρεμα το είναι μου,
φόρεμα που τό ειχαν πλέξει
από τις δροσοσταλίδες
του ροδόφυλλου τα χέρια
μιας Αυγής!

Μαύρη μούλα, εσένα δε σε μοίρανε
του πατέρα σου η αρχόντισσα η μοίρα
με τ' ολόμορφο λεβέντικο κορμί,
«κι απ' τη μάνα μου την καταφρονεμένη
τη γαλήνη, μου είπες, δεν την πήρα
και του δούλου δούλα εγώ δεν είμαι!»
Το γνωρίζω, μαύρη μούλα μου, είσ' εσύ!
Από μάνα και από κύρη πήρες
και ξεδιάλεξες και χώνεψες δυό μοίρες,
κι έκαμες εσύ το ριζικό σου,
κι αν η κυματόχαρη δεν είσαι

κι η λεβέντικη α δεν είς' εσύ,
κι α δεν είσαι η σκλάβα η σκεβρωμένη
κι η δουλεύτρα που στοχάζεται
και υπομένει,
η ομορφιά σ' εσένα γνώμη έχει γενεί.

Κι αν ποτέ σου εσύ δεν είπες «όχι»,
από πείσμα δεν το είπες,
όχι από μίαν ήμερην υπακοή.
Δυνατή από βούληση είς' εσύ,
πάντα εμπρός και πάντα η ίδια,
σε ποτάμια, σε λογγάρια, σε ρουμάνια,
στην κλεισούρα, στην ερμιά, στη ρούγα,
και στα πολυθόρυβα λιμάνια·
και το στέρεο θ' αξίζει πάτημά σου
την ανάλαφρη αερόχαρη φτερούγα·
κι αν κεντήσω σε να κατεβείς
ίσα προς τα τάρταρα της γης,
προς τα τάρταρα το δρόμο σου θα πάρεις
και το βήμα σου να τρέμει δε θα νιώθω·
κι αν τρελό ξυπνήσω εντός μου πόθο
για ταξίδι ουρανοπόρο,
προς τ' αστέρια θα υψωθώ μ' εσένα πάλι
κι η γερή περπατησιά σου θα μου γίνει
πέταμα στα ύψη εκείνη,
και θα ιδώ σε σαν το φτεροφόρο
τ' άλογο του μάγου και του κράλη,
μαύρη αντάρτισσα κι αλύγιστη
μούλα πεισματάρια στείρα.
Συ κι εγώ, τα δυο, μια Μοίρα!
Και τα χέρια αναταράζοντας,
των καπεταναίων άρματα,
και ανεμίζοντας την κόμη,
του στρατιώτη φλάμπουρο,
σα να ξεκινούσα εγώ ημουνα
για μακριούς πολέμους πάντα
και για κονταροχτυπήματα.
Κι όπου ξάνοιγα στο δρόμο μου
θόλους πιο ψηλούς και πιά δασούς
από ταιριασμένες καστανιές
κι από αγκαλιασμένες λεύκες,
έσπρωχνα τη μούλα μου,
και στη ράχη της ολόρθος,
καβαλάρης, καβαλάρης,
διάβαιν' από κάτω κι άγγιζα

τους ψηλούς και δασούς θόλους,
και ύψωνα τα χέρια, και ύστερα,
μπρος τραβώντας ή γυρνώντας,
πάντα είχα στα χέρια μου
φύλλα και χλωρόκλαδα.
Κι όπου μου έφραζε το δρόμο
ποταμός κατεβαστός,
αψηφώντας την ορμή του,
καβαλάρης, καβαλάρης,
κοίταξα να πρωτανοίξω
στα νερά, στα ρέματά του,
γλήγορο ένα μονοπάτι,
που θα ζούσε τόσο μόνο
όσο και το διάβα μου.
Και ήμουν τότε περατάρης,
καβαλάρης, καβαλάρης,
κάποιο σκάλισμα της πέτρας
από κάποια αρχαία λείψανα,
άτι και άνθρωπος, μια σάρκα,
που ξεχώρισε απ' την πέτρα
και που πήρε ψυχή κι έφυγε·
και σα νά ήταν όλο σε λαούς
λογισμών, καημών και πόθων
αυτοκράτορας ο νους μου
για κορώννα του φορώντας
την κορώννα όλης της πλάσης.

Ούτε σπίτια, ούτε καλύβια
δε σου πόδισαν ποτέ,
δε σου κάρφωσαν το δρόμο
τον παντοτινό, τον ανεμπόδιστο,
Γύφτε, αταίριαστε λαέ.
Της στεριάς τα τρεχαντήρια,
νά τ' αδάμαστα μουλάρια!
τ' άρμενά τους είναι τα τσαντήρια·
νά παλάτια, ιδές ναοί!
Σ' ένα παίξιμο ματιών εδώ και κει
χτίζονται και υψώνονται και πάνε
και γκρεμίζονται, όπως πάνε,
ύστερ' απ' το χτίσμα κι απ' τον υψωμό,
όσα πλάθει ο λογισμός μας κάτου εδώ.
Και δεν είναι ο γύφτος τού σπιτιού ραγιάς,
και το σπίτι έχει φτερούγια σαν εμάς,
και το σπίτι ακολουθάει,
και είν' αυτό πιστό

στον αφέντη, όχι εκείνος προς αυτό...
Κι εγώ λέω σε σας ανάμεσα,
στους ξεχωριστούς ξεχωριστός:
Ούτε σπίτια, ούτε καλύβια, ούτε τσαντήρια·
στο μεγάλο αφεντοπάλατο της πλάσης
μια μονάκριβη σκεπή μου· ο ουρανός!
Και μου φτάνει για ξενύχτι
κάποιου αρχαίου δεντρού κουφάλα,
πάντα φτάνει ο τοίχος κάποιου βράχου
για ν' αποκουμπήσω την πηλάλα
της ζωής μου μια στιγμή.
Κι ένα χάλασμα μου φτάνει
για να γύρω χρυσοπλέκοντας
των ονείρων το στεφάνι·
και μια γούβα ολοβαθιά σκαφή στη γη
και μια γούβα είν' αρκετή
για να πέσω και ύπνο νά 'βρω
και δροσούλα ή ζεστασιά,
και να ιδώ την όψη της αυγής
με μια θείαν αφροντισιά,
και να τρανοχαιρετήσω
καλοκαίρια μεσημέρια,
ζίζικας τραγουδιστής!

Κι εγώ μέσα στο τρικύμισμα
και στη χλαλοή του κόσμου
κάτι γνώριζα που αρπάζοντας
με ξεχώριζε και με είχεν
αποπάνω απ' το τρικύμισμα
κι απ' τη χλαλοή του κόσμου·
δούλεμα δεν ήτανε φτερού,
και χεριού δεν ήταν ανασήκωμα,
και δεν ήταν πύργος ή κορφή·
άλλη σκάλα κι άλλο ανέβασμα,
και ήτανε τα ύψη αλλού·
και ήτανε σαν α ξεδιάλυτο
ύπνου αξύπνητου χρυσόνειρο,
που ποτέ δεν πάτησε στη γη,
πόχει αλλού, από πέρα, την πηγή,
και που απλώνεται ανεβαίνοντας
όλο πέρα και όλο πέρα,
ώσπου νέο στοιχείο γίνεται,
κάτι σαν αιθέρας του αιθέρα.
Κι έτσι στα πανάλαφρα,
στα πανύψηλα έτσι εγώ ημουν

μέσα στους ξεχωριστούς
ο ξεχωριστός εγώ ημουν,
όλα μέσα μου τα νιάτα
κι όλα τα γεράματα
και τους σπόρους και τις μήτρες
κλειώνοντας αξεχώριστα!

Η φλογέρα του Βασιλιά (πρόλογος)

Σβησμένες όλες οι φωτιές οι πλάστρες μεσ' στη Χώρα.

Στήν εκκλησιά, στον κλίβανο, στο σπίτι, στ' αργαστήρι,
παντού, στο κάστρο, στην καρδιά, τ' αποκαΐδια, οι στάχτες.
Πάει κι ο ψωμάς, πάει κι ο χαλκιάς, πάει κ' η γυναίκα, πάνε
τα παλληκάρια, οι λειτουργοί, και του ρυθμού οι τεχνίτες,
του Λόγου και οι προφήτες.

Τα χέρια είναι παράλυτα, και τα σφυριά παρμένα
και δε σφυροκοπά κανείς τ' άρματα και τ' αλέτρια,
κ' η φούχτα κάποιου ζυμωτή λίγο σιτάρι αν κλείσει,
δεν βρίσκει την πυρή ψυχή ψωμί για να το κάμει.
Κι από κατάκρυα χόβολη μεστή η γωνιά, κι ακόμα [10]
και πιο πολύ από τη γωνιάπου του σπιτιού η καρδιά είναι,
κακοκατάντησε η καρδιά του ανθρώπου. Κρίμα. Κρίμα.
Σκοτεινό ρέπιο κ' η εκκλησιά, και δίχως πολεμίστρες
το κάστρο, και χορτάριασε κ' έγινε βοσκοτόπι.
Κι ο μέγας Έρωτας μακριά, και ειν' άβουλος ο άντρας
κι άπραχτος, και στο πλάϊ του χαμοσυτή η γυναίκα
κυρά της έχει τη σκλαβιά και δούλο της το ψέμα.
Σβησμένες όλες οι φωτιές οι πλάστρες μεσ' στη Χώρα.

Τραγούδι των ηρώων! Εμπρός, τραγούδι των ηρώων! 20
Απάνου από τ' απόσταχτα, άναψε, ω φλόγα, λάμψε.
Κανένα χέρι δε θα διείς απάνου σου ν' απλώσει,
να θρέψη σε, να ζεσταθεί, να πάρει απ' το θυμό σου,
να σπείρει σε στην εκκλησιά, στον κλίβανο, στο σπίτι,
να σε φωλιάσει στην καρδιά, στο κάστρο, στ' αργαστήρι.
Φλόγα, εσύ τότε αβοήθητη κ' έρμη εσύ φλόγα, κρύψου,
και κάμε τη μνημούρι σου τη στάχτη, και μη σβήσεις!
Γιατί θα ρθεί κάποιος καιρός, και κάποια αυγή θα φέξη,
και θα φυσήξει μια πνοή μεγαλοδύναμη· άκου!
Από ποιο στόμα ή από ποιο χάος θα χυθεί; Δεν ξέρω. [30]

Μπορεί από την ανατολή, μπορεί κι από τη Δύση,
ποιος ξέρει μην απ' το βορρά, μην απ' τα Μεσημέρια·
τάχα θα βγει απ' τα τάρταρα, για θα ριχτή από τ' άστρα;
Δεν ξέρω· ξέρω πως θα ρθεί, και με το πέρασμά της,
μέγα και θείο και μυστικό κι αξιόγητο, θα σκύψουν
οι κορφές όλες, οι φωτιές θα ξαναδώσουν όλες.
Στην εκκλησία, στον κλίβανο, στο σπίτι, στ' αργαστήρι,
στο κάστρο, στην καρδιά, παντού, στ' αποκαΐδια, Απρίλης!
Και σα θεών αγάλματα θαματοουργά πλασμένα
να ηχολογάνε μουσικά, σαν τα φυλή ο κυρ Ήλιος, [40]
(Απόλλωνας αυτός, Χριστός θαρρώ, ή Διόνυσος νομίζω·
Ορφέας λένε οι πυρές όλοι τους ένας είναι)
και σα χλωρά ισκιερόδεντρα που δεν τους απολείπουν
ζαχαροστάλαχτοι καρποί χειμώνα καλοκαίρι,
να! να! ο ψωμάς, και να ο χαλκιάς, να και η γυναίκα, να τα,
τα παλληκάρια, οι λειτουργοί, να του ρυθμού οι τεχνίτες,
του Λόγου να οι προφήτες!
Κι όταν τριγύρω σου οι φωτιές ανάψουν πάλε οι πλάστρες,
ξαναζωντάνεψε κ' εσύ και ρίζου, ω φλόγα, ω φλόγα,
και κύλησε και πέρασε στα διάπλατα της Χώρας,
και στης ψυχής τ' απόβαθα, και πλάσε τα και ζήσ' τα,
γιομάτα ροδοκόκκινα παιδιά τα καρδιοχτύπια, [50]
και πλάσε τους και ζήσε τους κάποιους καημούς πατέρες,
και κάποιες γνώμες πλάσε τις και ζήσε τις μητέρες,
και κάμε αδέρφια τα όνειρα και τα έργα! Εμπρός, τραγούδι!

Σβησμένες όλες οι φωτιές, τραγούδι των ηρώων!

Οι καημοί της λιμνοθάλασσας

Η ψαροπούλα

Στρογγυλοφέγγαρη ψαροπούλα, ποιά ροδοσάρκα σαν τη δική σου, σαν την τρεμούλα σου ποιά
τρεμούλα; Πώς το λαχτάρισα το κορμί σου!

5Φλογοστεφάνωτη, ανεμοπόδα, στους μόλους έτρεχες και στ' αλώνια, τ' Απρίλη εσ' ήσουν όλα τα
ρόδα, κι όλα της νιότης τα καταφρόνια.

Τη θεία φωτιά μου τη δρασκελούσες, 10στις βάρκες έψαχνες και στα φύκια, τα πάντα σκίζοντας τα
περνούσες, σαν τ' αφοπέλαο τα νέα καΐκια.

Νύχτα και μέρα σ' αποζητούσα, το πέρασμά σου δράμα και θάμα· 15ρούσα, των άκαρδων
ανερούσα, μ' έκανες βρύση, κι έρεε το κλάμα.

Μα νά! σου φέρνει μοίρα εκδικήτρατον άντρα εμπρός σου τον κυβερνήτη του τρανού πόθου τυφλή
απαρνήτρα, 20γέρνα δουλεύτρα στ' άχαρο σπίτι!

Η κόρη με τα δυο ονόματα

Διπλό είναι τ' όνομά σου εσέ, διπλούς γεννάς καημούς, πότε Παγώνα ακούσκει πότε
κράζεις Δανάη· κι αυτό κι εκείνο τ' όνομα στην ομορφιά σου πάει. 5Σου φέρνω σπάρτα απ' το βουνό, κι
απ' την Τανάγρα έν' άγαλμα να σ' το χαρίσω πήρα, Χωριατοπούλα, σύρε μου τον καλαματιανό τραγουδά
μου, ποιήτρια, στη λεσβική σου λύρα

...Μήτε τραγούδι σου έμελλε, και μήτε και χορός. 10Ο τάφος ο πικρός κλείστηκε απάνου σου, ω
παρθένα. Σκαλίστε το διπλόνομα στην πλάκα της, οϊμένα! Σπάρτα φυτεύτε απ' το βουνό στον τάφο της, και
βάλτε του μια ταναγραία εικόνα· 15ω διπλονόματη, άγαλμα, λουλούδι, και τα δυο να είναι του ύπνου σου
όνειρα γλυκά, Δανάη, Παγώνα!

Το αλάτι

Μέσ' από τον αφρό σου, λιμνοθάλασσα, σαν κάτι, αντάμα σκαλιστό και αγέρινο, σαν κάτιπου
δούλεψε το χέρι του ποιητή, νά το καθαίο κρούσταλλο, νά το χιονάτο αλάτι!

5Το ψωμί σιταράτο καλοζύμωτο μέσ' απ' τα χέρια της κυράς τα προκομμένα βγαίνει· μα νόστιμο είν'
ασύγκριτα, γιατί μέσα του, αλάτι, η χάρη σου, σπαρτή, σπαταλεμένη.

Το ψωμί σιταράτο καλοζύμωτο 10το τρώνε νιες, λιγνές, μεστές, ξανθές, μελαχρινούλες, γι' αυτό της
λιμνοθάλασσας ο αφρός τρέμει στο κάθε σείσμα μας, Μισολογγοπούλες!

Σατιρικά Γυμνάσματα

α΄

Ζαγάρια και τσακάλια και κοκόροι
σηκωτοί κάθε τόσο στο ποδόρι
μόρτηδες, λούστροι, αργοί, λιμοκοντόροι

Στον αφέντη χαρά που τους λανσάρει!
Και ποια είναι τα σωστά ποια τα μεγάλα
που την ορμή τούς δίνουν και τη χάρη;

Προδότες οι Τρικούπηδες. Κρεμάλα!
Κι οι Ψυχάρηδες; Γιούχα! Πλερωμένοι.
Να η Ελλάδα! Αρσακιώτισσα δασκάλα,

με λογιότατους παραγομισμένη.
Κι ο Ρωμιάς; Αφερίμ! Μυαλό; Κουκούτσι.
Από τον καφενέ στην Πόλη μπαίνει
του ναργιλέ κρατώντας το μαρκούτσι.

β΄

Οι βωμοί συντριμμένοι και σβησμένα
τα πολυκάντηλα όλα της λατρείας.
Ούτ' η Αθηνά, πολεμική παρθένα,
και μήτε η ευλογία της Παναγίας.

Σ' αρχαία και νέα, παλάτια και ρημάδια
Τ' άδειο παντού· το κρύο της αθεΐας.

Σαν αγριμιών και σαν αρνιών κοπάδια
ζουν οι ζωές, τρων, τρώγονται και πάνε.
Κι απάνου απ' όλα των θεών τα βράδια

υπέρθεα ξωτικά φεγγοβολάνε
μακριά από μας Ιδέα και Επιστήμη.
Βάρβαροι σε ναούς τις προσκυνάνε.

Τ' άτι σου ακόμα μας πατά, Μπραΐμη!

Δόξα στο Μεσολόγγι

(1926, άπαγγέλθηκε από τόν ίδιο τόν Ποιητή,
στήν 100η επέτειο τής Έξόδου στο Μεσολόγγι - άπόσπασμα)

Γή, τούς ξάστερους πάντοτε ούρανούς μου
Κάθε λογής κόσμοι άστρικοί πλουμίζουν,
Άστρα που σβύνουν και που πέφτουν, άστρα
Που τρεμοφέγγουν,
Πλανήτες, φωτοσύγνεφα, κομήτες,
Φῶτα χλωμά και φῶτα θάμπωμα, ήλιοι,
Πές τὰ μαργαριτάρια και χρυσάφια,
Πές τὰ διαμάντια.

Μά έσύ, ρουμπίνι άπ' τούς άχνούς δεμένο
Μαρτυρικῶν και ήρωικῶν αΐμάτων.

Στὸν οὐρανὸ τῆς πλάσης, καθὼς εἶναι τοῦ πόλου τὸ ἄστρο,

Τοῦ πόλου τὸ ἄστρο ἐσὺ στοὺς οὐρανοὺς μου

Τῆς Δόξας, δόξα, ὦ Γῆ! Τὸ Μισολόγγι:

Κι' οἱ μὲ ὀνόματα μύρια γνωρισμένοι

Κόσμο μου ποὺ εἶναι

Κι' οἱ ἀπὸ σπαθιοῦ καταχτητές, καὶ οἱ δάφνες

Τῶν πολεμάρχων οἱ αἵματοβαμμένες,

Κι' οἱ Ἀλέξαντροι

Κι' οἱ Ἐφτάλοφες καὶ οἱ Νίκες

Καὶ οἱ Σαλαμῖνες,

Καὶ μὲ τὶς ἱστορίες οἱ πολιτεῖες

Καὶ στόματα χρυσὰ καὶ οἱ Κυβερνήτες

Κι' οἱ Ἡράκλειτοι τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης

παντοῦ κι' οἱ Αἰσχύλοι,

Ἀνήμποροι ὅπως κι' ἂν σταθοῦν μπροστά σου,

Καὶ σὲ μιᾶς τρίχας ἥσκιο νὰ θολώσουν

Τὴν ξεκομμένη ἀπ' τοῦ Κυρίου τὴν ὄψη

Φεγγοβολία σου.

Μισολόγγι. Χαρὰ τῆς ἱστορίας,

Γῆ ἐπαγγελμένη. Πᾶνε ἑκατὸ χρόνια,

Κι' ἄς πᾶνε. Ἡ θύμηση ἄχρονη μπροστά σου

Θὰ γονατίζει

Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά

Ἡ Πολιτεία λωλάθηκε, κι ἀπόπαιδα τα κάνει

το Νου, το Λόγο, τὴν Καρδιά, τὸν Ψάλτη, τὸν Προφήτη·

κάθε σπαθί, κάθε φτερό, κάθε χλωρό στεφάνι,
στη λάσπη. Σταύλος ο ναός, μπουντρούμι και το σπίτι.

Από θαμπούς ντερβίσηδες και στέρφους μανταρίνους
κι από τους χαλκοπράσινους η Πολιτεία πατιέται.
Χαρά στους χασομέρηδες! Χαρά στους αρλεκίνους!
Σκλάβος ξανάσκυψε ο ρωμιός και δασκαλοκρατιέται.

Δεν έχεις, Όλυμπε, θεούς, μηδέ λεβέντες η Όσσα,
ραγιάδες έχεις, μάννα γη, σκυφτούς για το χαράτσι,
κούφιοι και οκνοί καταφρονούν τη θεία τραχιά σου γλώσσα,
των Ευρωπαίων περίγελα και των αρχαίων παλιάτσοι.

Και δημοκόποι Κλέωνες και λογοκόποι Ζώιλοι,
Και Μαμμωνάδες βάρβαροι, και χαύνοι λεβαντίνοι·
Λύκοι, κοπάδια, οι πιστικοί και ψωριασμένοι οι σκύλοι
Κι οι χαροκόποι αδιάντροποι, και πόρνη η Ρωμιοσύνη!"

Η Κασσιανή

Κύριε, γυναίκα άμαρτωλή, πολλά,
πολλά, θολά, βαριά τὰ κρίματά μου.
Μά, ὦ Κύριε, πῶς ἡ θεότης Σου μιᾶ
μέσ' στήν καρδιά μου!

Κύριε, προτοῦ Σέ κρίψ' ἡ έντάφια γῆ
ἀπὸ τῆ δροσαυγῆ λουλούδια πῆρα
κι ἀπ' τῆς λατρείας τὴν τρίσβαθη πηγῇ
Σοῦ φέρνω μύρα.

Οἷστρος με σέρνει ἀκολασίας... Νυχτιά,
σκοτάδι ἀφέγγαρο, ἄναστρο με ζώνει,
τὸ σκοτάδι τῆς ἁμαρτίας φωτιά
με καίει, με λιώνει.

Ἐσὺ ποῦ ἀπὸ τὰ πέλαα τὰ νερὰ
τὰ ὑψώνεις νέφη, πάρε τα, Ἐρωτά μου,
κυλᾶνε, εἶναι ποτάμια φλογερὰ
τὰ δάκρυά μου.

Γύρε σ' ἐμέ. Ἡ ψυχὴ πῶς πονεῖ!
Δέξου με Ἐσὺ ποῦ δέχτηκες καὶ γείραν
ἄφραστα ὡς ἐδῶ κάτου οἱ οὐρανοί.
καὶ σάρκα ἐπῆραν.

Στ' ἄχραντά Σου τὰ πόδια, βασιλιᾶ
μου Ἐσὺ θὰ πέσω καὶ θὰ στὰ φιλήσω,
καὶ μὲ τῆς κεφαλῆς μου τὰ μαλλιά
θὰ στὰ σφουγγίσω.

Τ' ἄκουσεν ἡ Εὐὰ μέσ' στὸ ἀποσπερνὸ
τῆς παράδεισος φῶς ν' ἀνιχτυπᾶνε,
κι ἀλαφιασμένη κρύφτηκε... Πονῶ,
σῶσε, ἔλεος κάνε.

Ψυχοσῶστ', οἱ ἁμαρτίες μου λαός,
Τὰ ἀξεδιάλυτα ποιὸς θὰ ξεδιαλύσῃ;
Ἀμέτρητό Σου τὸ ἔλεος, ὁ Θεός!
Ἄβυσσο ἢ κρίση.

Περάσματα καὶ χαιρετισμοί (Α')

Ἡ πατρίδα

Σαν πατρίδες κρύβω στὴν καρδιάκαιρούς, τόπους, πρόσωπα, σημεία, πάθη, ονειρογέννητα
παιδιά.Μα ἡ Πατρίδα, μία.

5Σαν πατρίδες, τῶν Τυρταίων ὁρμές,βίος κρυφὸ σε ἀπόκοσμα ταμεία,κάποιες που δε λέγονται
στιγμές.Μα ἡ Πατρίδα, μία.

Σαν πατρίδες κάποτε κι ἡ οργή10που ξεσπάει κι ἀφρίζει, τρικυμία,κι ἐσύ, ἀγάπη, δείλιασμα,
στοργή.Μα ἡ Πατρίδα, μία.

Σαν πατρίδες μού μιλάνε λαοίμες στὴν ἱστορία, κι εσεῖς, βιβλία,15καὶ οἱ βωμοὶ που υψώνω. —
Παντοῦ θεοί.Μα ἡ Πατρίδα, μία.

Το χώμα

Των χρόνων μου κι εσύ των δεκοχτώκαι ηδονική και λυρική μανία,δίψα, ντροπή, καμάρι μου,
τραγουδι μου,κι εσύ στο χώμα!

5Για γέλια η μνήμη. Να μας λησμονούνκαλύτερα, παρά να μας θυμούνταισαν του σπύρτου
γοργοσβησμένου το άναμμα.Κι εσύ στο χώμα!

Η ζωή μου αλαφρόμυαλη σε σβει. 10Βαθυστόχαστος τώρα σε ανασταίνει,στα μάτια μου σε φέρνει
αλλιώς ο θάνατος.Κι εσύ στο χώμα!

Γιορτάζει ο κόσμος την πρωτομαγιά,τα στήθη, οι τάφοι είν' ανθοστόλιστα όλα, 15τον τάφο σου δεν
έχω, έχω τον ίσκιο σου.Κι εσύ στο χώμα!

Περάσματα και χαιρετισμοί (Β')

Η μουσική

Ό,τι δετό και αργόφεύγα μακριά... Και νά με!Πια δε φοβάμαι εγώκαι καρτερώ. Έλα,
δράμε.

5Τον έρωτα οδηγόστο διάβα μας κρατάμε,Σα να μας φέρν' η Αργώστο χρυσό
δέρας...Κάμε

σε μian εκστατική10στιγμή, στον ουρανό μαςόπου η ζωή είναι μύθος

κι έχει πνοή και ο λίθος,να πάει μια μουσικήμπετόβεια τ' όνειρό μας.

Οι ορίζοντες

Ορίζοντες, ορίζοντες. Τετράπλατοι ουρανοί μπροστά μας,και μέσ' από τη φυλακή μας και
λαχταριστάσας βλέπουμε και με τα μάτια ολάνοιχτα και με κλειστάτα μάτια, στα όνειρά μας.

Ορίζοντες, ορίζοντες. Χρυσαιγές, ηλιογέρματα,και ω μεσημέρια και ω νυχτιές, ανοίγματα,
προπύλαια, δρόμοιγια κάποιες εκκλησιές, παλάτια, τέρματαπου είν' άψαχτα από μας ακόμη

Ορίζοντες, ορίζοντες, κι εσύ που μια πνοή10σα να γυρεύει να σε σβήσει κι όλο σ' εξαυλώνει,κι εγώ που
ασάλευτος περνώ με το τραγούδι τη ζωήκαι στο κλουβί μου αηδόνι.

Κεφάλαιο 3^ο

3.1. Κριτική έργων

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

[...]Η αντινομία αυτή σαρκός και πνεύματος στην πιο αντίξοη έκφρασή της, που, όπως είπα, φανερά την κληρονόμησε μες στο ίδιο του το αίμα απ' το Βυζάντιο, ποια αφορμή και ποιο προζύμι ανεξάντλητο της τραγικής του λυρικής διαλεκτικής! Η εναλλαγή του πόθου και της έξαρσης, της ηδονής και της απόγνωσης, της αμαρτίας και του ελέους, της συντριβής και της ανάτασης, πια θεϊκά κεντρίσματα για ν'αναβλύσει απο το στίχο του αυτή η αντινομία, σε φλογερά τροπάρια, σε ψαλμούς αληθινά

Διαβιδικούς!

Γιατί δεν πρόκειται ασφαλώς καθόλου, μες σε τούτο το κεφάλαιο, για τη φιλολογική συνηθισμένη σύγκρουση – που τόση της κατάχρηση έχουν κάμει ξένοι και δικοί μας- του παγανισμού και του χριστιανισμού. Εδώ θαρρεί κανένας πως η ίδια η ασκητική ενός Νικόλαου Καβάσιλα , ενός Κάλλιστου Πατριάρχη ή ενός φλεγόμενου απο άσκηση και πόνο λυρισμού²⁵. Οποιοδήποτε βιβλίο του κι αν ανοίξεις, θα τον βρείς. Απ' οποιοδήποτε βιβλίο του μπορείς να τον αντλήσεις. Δεν είναι ένα, μήτε δέκα, μήτε εξήντα τα τραγούδια όπου ξεσπάει αυτός ο πόνος, αυτή η ένταση, αυτή η κραυγή. Γι' αυτό, αλήθεια, και δεν ξέρω με ποιο απ' όλα θα μπορούσα να φωτίσω ζωντανότερα την άποψη αυτή. Η έκτασή τους και η έντασή τους παρουσιάζονται στο νού μου ως το μέσα ενός ναού βυζαντινού που όλοι του οι τοίχοι είν' από πάνω ίσαμε κάτω σκεπασμένοι με παλιές τοιχογραφίες, λιβανισμένες, φωτεινές, ή σκοτεινές, ή φλογερές, που γητονεύουνε στο βλέμμα και Παράδεισο και Κόλαση μαζί, κι όπου το θέαμα ξεπερνά για το θεατή, από μοναχό του, τη φροντίδα μιας απλής, μιας επιπόλαιης, ως πιστεύω στην περίπτωση ετούτη, αισθητικής επιλογής.

Όλα ειν' ωραία, γιατί όλα είν' αναγκαία, γιατί όλα ξεπηγάζουνε απ' το ίδιο πάθος, γιατί όλα συστρατεύονται και τείνουνε να σμίξουν προς την ίδια τραγικήν ακατανίκητην αναζήτηση. Αναζήτηση λατρείας. Γιατί ασφαλώς ο Παλαμάς έχει, ως τα έγκατα, τη δίψα της λατρείας. Κ' είτε στο Πάθος διακονεί, είτε στην Τέχνη, είτε στη Σκέψη, είτε στην ίδια την ιδέα της Επιστήμης ή στη δίψα της Αλήθειας, κ' είτε ακόμα και στην ίδια που τον βόσκει κάθε τόσο Αμφιβολία, ο Παλαμάς στήνει ακατάπαυστα βωμούς. Γιατί κ' η ίδια αμφιβολία στον Παλαμά δεν είν' ποτέ το μαλακό προσκέφαλο όπου ακουμπάει ο επικούρειος το κεφάλι. Είναι η πέτρα, που ακουμπούσε το κεφάλι ο Ιάκωβ για ν' αγρυπνά με την ψυχή ουσιαστικά, η σκληρή πέτρα που τον βοήθησε να ιδεί μέσα στον ύπνο αυτή την κλίμακα του σύμπαντος, απ' όπου κατεβαίνουν και ανεβαίνουνε αδιάκοπα οι παντοτινές δημιουργικές

²⁵ Ε. Πολίτου - Μαρμαρίνου, *Κωστή Παλαμάς* ό.π.

δυνάμει, και που με την ίδια αυτή σκληρότητα της τον προετοίμασε, τον όρθρο, να παλέψει σιωπηλά, σώμα προς σώμα, με τον ίδιο το Θεό.

Με άλλα λόγια, και στην ίδια αμφιβολία ο Παλαμάς μένει στο βάθος ασκητής. Κι αυτή ακριβώς είναι η αιτία π' αγάλι-αγάλι τονε κάνει να ξεβγεί από την ίδια ιστορική περιοχή, που κληρονόμησε βαθιά του τα κυριότερα τρανά γνωρίσματά της, κι όχι μόνο ν' αφομοιώσει την κρυφή της και πολύτιμη αγωνία, αλλά, ζώντας τη ενεργά κι ανεπιφύλαχτα, να στητιχτεί σ' αυτή την ίδια για να μπει στην πιο πλατιά περιοχή της κοσμικής θρησκευτικότητας, εκεί πια που οι αντινομίες αρχινάνε να υποτάσσονται στον ενα αιώνιο Νόμο, που είναι Δράμα και Μυστήριο και Θυσία, μα είναι σύγχονα και Μέτρο και Ρυθμός. Περιοχή, όπου οι πόλοι συναντώνται, όπου η σάρκα και το πνεύμα αντικρίζονται με δέος αλλά γαλήνια, όπου η γή και ο ουρανός είναι πλέον ένα, γιατί όλα ειν' εδώ, κιόλα είν' εκεί. Περιοχή όπου σταματάει ο Ασκητής κι αρχίζει ο Μύστης. Αλλά ο Μύστης που δεν κάνει ούτε ένα βήμα, αν σ' αυτό δεν τον βοηθάει η ακοίμητη, η αδιάκοπη λαχτάρα του Ασκητή. Ακόμα πίστερο, το πάθος του Ασκητή. Κι αυτό, ασφαλώς, είναι το πλέριο μεγαλείο του Παλαμά: πως η ποίηση του πουθενά δεν ξεκινά μέσ' απ' τα δόγματα μιας λύτρωσης a priori, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, στον Σολωμό. [...]

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ

[..] Και κάθε έθνος, σαν ενιαίο πρόσωπο, έχει τα δικά του άφραστα μεταλογικά στοιχεία, και όσο πιο καλλιεργημένο, τόσο και πιο αρίφνητα τα στοιχεία αυτά. Ο ποιητής [= Παλαμάς] τρέφεται, αναστρέφεται με αυτά τα παραδομένα από την εθνική ποίηση του μεταλογικά στοιχεία. Ζεί την παράδοση του ελληνικού στίχου, του ελληνικού τραγουδιού.

Ό,τι έκανε είναι ελληνικό. Δεν είναι ίδιο με εκείνο που του παραδόθηκε, είναι επέκταση του. Αλλά για να είναι επέκταση, πρέπει ακριβώς να είναι ελληνικό, πρέπει να υπάγεται στον ίδιο νόμο της παράδοσης. Είναι καινούργια η τέχνη του και ρυθμούς μας έδωσε καινούργιους και πρωτόφαντα ρίγη, και όμως όλα αυτά έχουν κάτι που αναγκαστικά τα δένει με την ελληνική παράδοση. Δεν είναι η εξωτερική απομίμηση του δημοτικού τραγουδιού και του σωλομικού στίχου είναι κάτι βαθύτερο, που πηγάζει από ένα νόμο του πνεύματος, το νόμο που ορίζει, πως κάθε ελληνικό δημιούργημα του λόγου ή της τέχνης, έχει την αναγκαία θέση του σε μιαν αλληλουχία μορφών μέσα στην ιστορία του πνεύματος. Γιατί το ουσιώδες δεν είναι πως κάθε άτομο έχει στο αίμα του, στη μνήμη του, στον αέρα που αναπνέει κίολας έτοιμη μια παράδοση, είναι που η συνέχεια πρέπει να υπάρχει, για να είναι το έργο άξιο και σημαντικό.

Η βαθιά του αγάπη επιοινώνει με όλη τη στιχουργική παράδοση, αρχίζοντας από το ομηρικό δακτυλικό εξάμετρο ως το μανιατικό μοιρολόι, από τον πινδαρικό ύμνο ως τα μακρόσυρτα τραγούδια τ' ανατολίτικα, που τυχερά στάθηκαν στο μουσικότατο ύμνημά τους. Η συνύφανση της τέχνης του της προσωπικής με την τέχνη που του φέρνει η παράδοση είναι φανερή και από όσα σε όλη τούτη τη μελέτη αναφέραμε και είπαμε.

Ο Παλαμάς δεν είναι μόνο συνεχιστής της παράδοσης του λαϊκού τραγουδιού. Συνεχίζει το βυζαντινό τροπάρι, την αρχαία ωδή, τον αρχαίο διθύραμβο. Όλη η ιστορία του στίχου, της γλώσσας, του πνεύματος του ελληνικού και των φραστικών του μέσων είναι συμπυκνωμένη μέσα του. Και μπορεί να κατανοηθεί η ιστορική θέση του στιχουργικού του έργου, όταν το δούμε σαν ανασύνθεση όλων των ελληνικών ρυθμών, κάτω από μια νέα μορφή που και αυτή αναγκαία συνακολουθεί μέσα στη σειρά των ελληνικών αισθητικών τρόπων. Από τον Παλαμά και ύστερα ο ελληνικός στίχος και η ελληνική γλώσσα δε γράφονται όπως γραφόνταν πριν απ' αυτόν. Είναι βαθύτατη η τομή που τράβηξε στην πνευματική μας ιστορία. [...]

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

[...] Ανήκω στην πρωτελευταία γενεά που γνώρισε τον Παλαμά. Και πριν απο μας, τρεις ή τέσσερεις γενεές είχαν περάσει το από κελί του – σαν τα φύλλα, καθώς λέει ο Όμηρος. Αυτό το στενό κελί, που το έκανα ακόμη πιο στενό τα στοιβαγμένα βιβλία, το φωτισμένο ξαφνικά από το κοίταγμα κι από τη χάρη του ποιητή, το ζεστό από την προσήλωση του μαζεμένου εκείνου γέροντα στις προσπάθειες των νέων που έψαχναν ακόμη το δρόμο τους. Θαρρώ πως στον τόπο μας, όπου όλοι είμαστε τόσο πικρά αυτοδίδακτοι, κανένας άλλος, σαν αυτόν, δεν έδειξε τέτοια και τόσο ταπεινή φροντίδα για τις δοκιμές εκείνων που έμπαιναν στον προθάλαμο της τέχνης. Πάει ο μεγαλόκαρδος γέρος! Το πρόσωπό του ήταν σαν το γέρικο πεύκο και σαν τη γέρικη ελιά, αυτά τα δέντρα που ξεριζώθηκαν και χάθηκαν μαζί του, καθώς μαθαίνουμε. Πάει ο τελευταίος διδάσκαλος του Γένους! Τον βλέπω να χάνεται, κι αυτόν, ύστερα από τόσους, πάνω από το λόφο του Μαρουσίου, κατά τα μάρμαρα της Πεντέλης. Γυμνώθηκε η γή της Αττικής. Τα δέντρα της μαύρα αποκαΐδια. Αλλά το άσπρο μάρμαρο κανείς δεν μπόρεσε, ούτε θα μπορέσει κανείς να το μαυρίσει. Ο Παλαμάς πέθανε σε μια στιγμή που ο τόπος μας, με πρωτάκουστο πόνο και με το αίμα, σφυρηλαχεί μια καινούργια Ελλάδα. Η ημερομηνία της ταφής του είναι συμβολική. Είναι μια αρχή και ένα τέλος. Ο Παλαμάς είναι μια μεγάλη ζωή, ένα γυμνό αντρίκειο σώμα που παλεύει και χτυπά ολοένα για να γκρεμίσει ένα άψηλο παλιό φράγμα που εμποδίζει να ξεχυθούν πέρα στον κάμπο τα νερά της λευτεριάς. Και το γκρέμισε το θεόρατο τείχος. Και τα νερά λευτερώθηκαν και τρέχουν ακολουθώντας την μοίρα τους. Έτσι ο Παλαμάς στάθηκε μια δύναμη της φύσης. Της ελληνικής πνευματικής φύσης. Μπροστά σ' ένα τέτοιο γεγονός, το αν μας αρέσει τούτο ή εκείνο το ποιήμα, το αν συμφωνούμε με τούτη ή εκείνη την ιδέα του, είναι λίγο πράγμα. Ρίζωσε, απλώθηκε, ελευθέρωσε την ψυχή, όχι ενός μικρού λαού της Βαλκανικής, αλλά ενός απέραντου λαού, του ελληνικού λαού.

Από τον Παλαμά και πέρα ο δρόμος είναι ανοιχτός, όχι εύκολος.[..]

ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ

[...] Ύστερα τα βήματα αποτραβήχτηκαν. Άδειαζε το νεκροταφείο σιγά-σιγά. Ο λαός της Αθήνας κατέβηκε πίσω την οδό Αναπάσεως σιωπηλός, περισσότερο εγκαρδιωμένος, περισσότερο λεύτερος και αδούλωτος. Το νεκροταφείο απόμεινε μόνο με τους σιωπηλούς του νεκρούς, με τ' ακίνητα δέντρα και τα αγάλματα.

Και κει, προς τα χαμηλώματά του, ένας μικρός τάφος

Ένας τάφος παιδιού που χώρεσε μέσα ένα γίγαντα.

Γύρω το περιβόλι των κυπαρισσιών.

Ο Παλαμάς ολομόναχος.

Και ένα κεράκι αναμμένο μπροστά στον ήλιο, κολλημένο σε μια πέτρα. Και γύρω ησυχία. Η απόλυτη ησυχία. Απομείναμε εκεί, καθισμένοι σε μια μαρμαρένια πλάκα μ' έναν συνάδελφο, και ακούγαμε συλλογισμένοι αυτή την ησυχία.

Ένας μικρός κρότος πάνω στο μαλακό χώμα. Ήταν ένα κυπαρισσόμηλο που έπεσε από ψηλά. Η πικρή οπώρα των νεκρών. Και η ησυχία έγινε πιο έντονη. Είταν η στιγμή που διάβαινε από κοντά μας με αργά βήματα η Ιστορία. Ένας μικρός τάφος. Και ο μεγάλος ποιητής. Και ένα αναμμένο κεράκι μέσα στον ήλιο. Είχε πολύ επιθυμήσει ένα σπιτάκι στη μοναξιά και στη σιωπή. Και ήταν εδώ πολύ μικρό σπιτάκι, και πολύ μεγάλη η μοναξιά και η σιωπή.[...]

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ

[...] Τον Δωδεκάλογον του Γύφτου θα ημπορούσε να παρουσιάση εις όλον τον πλούτον και την ολοκλήρωσιν του περιεχομένου του και της μορφής του κυρίως η φιλολογική ερμηνεία. Εκείνη πρώτα-πρώτα θα έδειχνε την σχέσιν του έργου αυτού προς την εποχήν που ο εγέννησεν. Ο Δωδεκάλογος εγράφη εις τα εξ χρόνια, που μεσολαβούν μεταξύ του 1899 και του 1906, τα χρόνια εκείνα που ήσαν ακόμη πρόσφατοι οι αναμνήσεις του '97, εις τα χρόνια εις τα οποία προσφάτος και ιδιαιτέρως ζωηρά ήτον η νιτσεϊκή επίδρασις εις την ελληνικήν διανόησιν, επίδρασις την οποίαν εχαιρέτισεν εκείνη ως λύτρωσιν από την χαινότητα του παρόντος και της οποίας τα ευεργητικά, αλλά και τα δυσάρεστ' αποτελέσματα αξίζει κάποτε να μελετηθούν. Η φιλολογική ερμηνεία θα έδειχνεν επίσης την σχέσιν του έργου τούτου με τ' άλλα, σύγχρονα ή προγενέστερα, έργα του ποιητού, με τας ψυχικάς του ακόμη περιπέτειας, με τον βαθμιαίον πλουτισμόν της σοφίας και της βιοτικής του πείρας. Θα διεπίστωνεν ιδιαιτέρως και με ακριβολογίαν πόσα στοιχεία από την περιοχόν της επιστήμης περιέλαβεν ο ποιητής εις ένα έργον, το οποίον παρουσιάζει ως το έπος της ελληνικής και της ανθρώπινης ψυχής, πόσον έζησε και πόσον επότισε μ' αίσθημα και με πάθος ό,τι ως ιστορικών γεγονός ή ως ξηράν επιστημονικήν γνώσιν ήντλησεν από τα βιβλία, δια να τ' αναχωνεύση εις σκέψεις πρωτοτύπους, να τα μετουσιώση εις υλικόν καλλιτεχνικής δημιουργίας, να τα συντονίση εις αποτελέσιν έργου ενιαίου και κατά τον τόνον και κατά το ήθος. Θα εσταματούσεν επίσης η φιλολογική ερμηνεία εις τα προβλήματα, που σχετίζονται με την μορφήν του έργου: εις τον λυρισμόν του και την σάτιραν, εις το βυζαντινόν θησαύρισμα πολυχρώμων περιγραφών, εις την χειμαρρώδη έκχυσιν λογισμών και παθών, εις την ανεξάντλητον εις εκφραστικά μέσα γλώσσαν, εις την ποικιλίαν των ρυθμών και την σχέσιν των προς το περιεχόμενον, εις την εσωτερικήν ανάγκαιότητα κάθε λέξεως, καθ' επιθέτου, κάθε εικόνος, κάθε συμβόλου, κάθε αλληγορίας – πράγματα που έχουν μεγάλην σημασίαν γενικώς εις την ποίησιν του Παλαμά, ιδιαιτέρως δε εις ένα έργον με μύθον τόσο απλούν φαινομενικώς και ήρωα τόσο ολίγον προβάλλοντα πλαστικώς.

Περί αυτών όλων δεν πρόκειται να ομιλήσω εις τας δύο διαλέξεις μου. Θα προσπαθήσω μόνον να δείξω την αρχιτεκτονικήν του έργου, την ενότητά του και την κεντρικήν αρχήν που διέπει τον Δωδεκάλογον. [...] Του ερμηνευτού έργου είναι να δείξη το υπόγειον αυτό ρεύμα, τους δεσμούς που ενώνουν και δένουν ό,τι κια μόνον προβάλλει εις την επιφάνειαν: τους δώδεκα Λόγους του έργου. Μόνον όταν με την ιδικήν μας σκέψιν αναπλάσωμεν τον μύθον εις την συνέχειαν και την συνοχήν του, είναι δυνατόν [...] εννοήσωμεν τι ηθέλησεν ο ποιητής να εκφράση, αν το εξέφρασε πράγματι και μεχρι ποίου βαθμού κατώρθωσε να δώση χαρακτήρα

συνθέσεως εις ένα έργον, που εκ των προτέρων ως συνθέσις συνελήφθη και ως η συνθετικώτερα εκδήλωσις της νεοελληνικής λογοτεχνίας δύναται να χαρακτηρισθή. [...]

ΕΛΕΝΗ ΠΟΛΙΤΟΥ – ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΥ

Ο Κωστής Παλαμάς, ο οποίος αντιλαμβάνεται την κριτική²⁶, «όσο κι αν είναι τέχνη κι αυτή», κυρίως ως «εφαρμοσμένη μάθηση», έχει οριοθετήσει ως εξής τα διαδοχικά στάδια της κριτικής διαδικασίας: «Αγαπώ. Συγκρίνω. Κρίνω. Εγκατασταίνω». Βλέπουμε λοιπόν ότι στο σχήμα αυτό, μετά την προ-κριτική άλλωστε, στάση συμπάθειας προς τον / το κρινόμενο, που αποτελεί προϋπόθεση κάθε γόνιμης κριτικής, αφού, συμφωνώντας με τον Saint-Marc Girardin ο Παλαμάς δέχεται ότι «άνευ του δώρου του θαυμάζειν η κριτική είναι άγονος λογοκρισία», την πρώτη και καίρια θέση κατέχει η σύγκριση.

Είναι βέβαια γνωστό ότι κρίση σημαίνει και σύγκριση. Πέρα όμως και επιπλέον από αυτή τη σύμφυτη σε κάθε κριτική δραστηριότητα σύγκριση, ο Παλαμάς ως κριτικός ακολουθώντας τα ιδεολογικά ρεύματα της εποχής του, αλλά και λόγω των θεωρητικών του απόψεων για το χαρακτήρα της ελληνικής λογοτεχνίας, καθώς και εξαιτίας κάποιων γνωρισμάτων της προσωπικότητας και της ιδιοσυγκρασίας του, διαμόρφωσε, και μάλιστα νωρίς μια συνειδητή συγκριτική ματιά, μέσα από την οποία σταθερά και συστηματικά είδε, οριοθέτησε, ταξινόμησε, ερμήνευσε και τελικά έκρινε ολόκληρη περίπου, την πριν από αυτόν, αλλά και την σύγχρονη του ελληνική λογοτεχνία.

Έτσι μέσα στο γενικότερο κλίμα της επιστημοκρατίας του δεύτερου μισού του 19^{ου} αι., ο Παλαμάς παρακολουθεί με ενθουσιασμό την εντυπωσιακή ανάπτυξη και πρόοδο των επιστημών, ειδικά των επιστημών του ανθρώπου, στη δυτική Ευρώπη, ενημερώνεται εγκαίρως για την διαμόρφωση επιμερους μαθήσεων, όπως η συγκριτική γλωσσολογία και η συγκριτική μυθολογία, ενώ παράλληλα πληροφορείται με ικανοποίηση τις προσπάθειες δημιουργίας και μιας συγκριτικής επιστήμης της λογοτεχνίας.

[...] Από την άλλη μεριά η διαμορφωμένη πολύ νωρίς και πάγια έκτοτε θέση του ότι η ελληνικότητα της λογοτεχνίας μας καθόλου δεν απειλείται από την επαφή με ξένες λογοτεχνίες και η πίστη του ότι οι Έλληνες λογοτέχνες, όταν έχουν βέβαια, όπως λέει, «γενεσιουργό την διάνοια», μόνο να κερδίσουν είναι δυνατόν από τη σε βάθος γνωριμία τους με σημαντικά έργα ξένων συναδέλφων τους, τον έκαναν να είναι ανοιχτός προς κάθε ξενόφερτο νέο λογοτεχνικό ρεύμα, προς κάθε ξένο συγγραφέα ή έργο, αρκεί να ανακάλυπτε σε όλα αυτά κάθε φορά τα σημάδια μια γνήσιας καλλιτεχνικής δημιουργίας. Γιατί ο Παλαμάς υπήρξε, βέβαια ελληνοθρεμμένος και ελληνολάτρης εθνικός ποιητής, με τρόπο όμως πολύ

²⁶ Ε. Πολίτου - Μαρμαρίνου, *Κωστή Παλαμάς* ό.π.

διαφορετικό από αυτόν που χαρακτήριζε, π.χ. όσους επέκριναν με σφοδρότητα και από κοντόφθαλμη «εθνική» τοποθέτηση τη μετάφραση της Νανάς και του Ζολά το 1879 ή από αυτόν του Εφταλιώτη, ο οποίος σε άρθρο του 1899 υποστήριξε ότι «δίχως τον εθνικό χρωματισμό [...] σωστό καλλιτέχνημα μήτε στάθηκε μήτε θα σταθεί.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η αισθητική αξία ενός ποιητικού έργου μέσα από τον ορισμό της έχει ξεκάθαρη σημασία ως προς την φιλολογική λειτουργία των δημιουργών αλλά και ως προς την πνευματική ζωή. Η αναξιόπιστη κριτική που ψάχνει και επιλέγει με αυστηρά κριτήρια, την ποιητική τελειότητα, δυσκολεύεται να αντιληφθεί τι εστί ποίηση. Στην καταγωγή μας και το κοινωνικό περιβάλλον οφείλουμε την ανθρώπινη δημιουργικότητά που μας διακατέχει. Χωρίς συνείδηση της σύνθεσης δεν γίνεται να μεταφραστεί ένα ποιητικό έργο, ενός σπουδαίου ποιητή ο οποίος μέσα από πραγματικά γεγονότα της ζωής του έδειξε την εικόνα των Ελλήνων οι οποίοι αγωνίστηκαν, πίστεψαν και κυρίως λειτούργησαν με πράξεις. Είναι φανερό πως ο ποιητής της νεοελληνικής αναγέννησης Κωστής Παλαμάς ορίστηκε στον ελληνικό βίο σε σύμβολο για την ιστορία, την ποίηση και ζωή. Ο Παλαμάς ήταν ο καθοδηγητής – ηγέτης ο οποίος αναζωπύρωσε όνειρα και στάσεις, όπου ακόμη και το θάνατό του τον όρισε ως ζωή για το υπόδουλο Έθνος 1943. Παράλληλα ο Παλαμάς όταν ο ποιητικός του λόγος άρχιζε να εξασθενεί συνέταξε την επιδιορθωσή και ανάπτυξη του ποιητικού μας γίνεσθαι. Πάντοτε βρισκόνταν σε μια μόνιμη και διαρκή επαφή με την ευρωπαϊκή λογοτεχνία και μέσα από όλες τις δυναμικές πτυχές της ελληνικής γλώσσας, με τις πολλές πρωτοπορίες ο Παλαμάς αποκάλυψε την ποίηση ως καθολική δυνατότητα ζωής. Είναι γεγονός πως τον ποιητή τον διακατέχουν «Παθητικές ανεμικές και λυρικά μελτέμια». Πάντα βρίσκεται αφοσειωμένος και πιστός μιας ιδέας. Ορίζεται ως ονειροπόλος, επαναστάτης αλλά κυρίως ελληνολάτρης. Προσπαθούσε το πάθος του για την πατρίδα να το κάνει τέχνη προς αυτήν. Γνωρίζουμε πως μέχρι σήμερα έχουν δοθεί πολλές ερμηνείες για την παλαμική ποίηση. Αποδεικτικό στοιχείο για όλο το έργο του Παλαμά, της σύνθετης ψυχής του, που καθορίζεται από μια αλήθεια καθόλου κλειστή αλλά αντίθετα ορίζει το έργο του αυτό φυσικό που παρουσιάζει θησαυρούς για το ποιητικό έργο. Ένα έργο που μένει χωρίς καμία εξέταση δεν παρουσιάζεται καθόλου περίεγο όσα κι αν είναι τα σημεία που διακρίνεται αυτό. Παρόλο που έχει ως στόχο να προσφέρει ιδέες για την ανάπτυξη κυρίως, και για πράγματα που έχουν συσχέτιση με την τέχνη και την πνευματική ζωή. Η εισβολή του Παλαμά στο λογοτεχνικό πεδίο έρχεται σε μια εποχή δύσκολη, κοπιαστική καθώς και εξαντλητική. Ο 19^ο αιώνας δεν υποδέχθηκε

θεμρά τον εθνικό ποιητή, αλλά ο ίδιος θα κάνει πολλές προσπάθειες και θα κοπιάσει για να αλλάξει τα κατεστημένα της εποχής. Θα προχωρήσει με επιτυχία να αλλάξει την φυσική εξέλιξη που διακατέχει τον ποιητικό λόγο. Κάνει αναφορά σε νέες αξίες, παρουσιάζεται ως «γκρεμιστής» αλλά ταυτόχρονα και ως «πλάστης».

Επί προσθέτως δημιούργησε νέες τάσεις στον ποιητικό λόγο, κυριαρχούσαν νέα μέτρα και ο ελεύθερος στίχος. Χρησιμοποίησε μια διαφορετική τεχνογνωσία²⁷, και μια συλλογή στον παλαιό δεκαπεντασύλλαβο, απερίγραπτη με την ένωση του στον διπλό στίχο. Η δημιουργικότητα του ποιητή και το πολυμερές έργο του έμειναν παντοτινά χαραγμένα στην εποχή της νεοελληνικής λογοτεχνίας και όλο αυτό μας δείχνει πως η ονομασία του ποιητή ως «Εθνικού ποιητή» έγινε δικαίως. Η νέα γλώσσα για τον ποιητικό λόγο δημιουργήθηκε από την έντονη παλαμική τομή. Ο ίδιος ο ποιητής μέσα απο όλη αυτή την προσπάθεια του κατόρθωσε να χαρακτηί για πολλά χρόνια στην συλλογική φωνή του Έθνους όπου γύρευε ένα σύγχρονο προορισμό. Επομένως από το αόριστο όργανο που απέκτησε όταν εισήλθε στην ποίηση, τώρα πια όπως αναφέρει και ο Κωνσταντίνος Θ. Δημαράς λέγοντας πως ο νέος ελληνισμός διαχωρίστηκε σε δύο φάσεις με την μετατόπιση του εθνικού ποιητή «μας κληροδοτεί μια πλούσια, μεστή γλώσσα ικανή όχι μονάχα να εκφράσει του λυρισμού τις εξάρσεις αλλά και του στοχαστικού και μετρημένου πεζού λόγου, του δημιουργικού και του ερευνητικού την πορεία να συντρέφεψη και να καθοδηγήσει». Τέλη του 19^{ου} αιώνα και αρχές του 20^{ου} η Ελλάδα έψαχνε την θέση της για σύγχρονο κόσμο, οι δημιουργοί της βρίσκονταν πάντα δίπλα της, τους διακατείχε μια απόγνωση για την εξέλιξη της. Η ασύγκριτη συνάφεια της πραγματικότητας και της ποίησης, είχε ως οδηγό τον Παλαμά και πυξίδα την Μεγάλη Ιδέα σε μια σημαντική στιγμή της νεοελληνικής ιστορίας. Επίσης το ποιητικό έργο του Παλαμά θα ανυψωθεί με ισχυρή εθνική συνείδηση χωρίς να παρεκκλίνει σε διάφορες μορφές ιδεοληψίες, διότι ο ίδιος παρουσιάζεται επικεντρωμένος και συνεπής στο λειτούργημά του. Εν κατακλείδι ο Παλαμάς μέσα από το άρθρο «Η φαντασία και η πατρίς» δείχνει την αντιπαράθεση του για την κατανόηση της τέχνης, λέγοντας πως η παραγωγή της φαντασίας ενός αληθινού καλλιτέχνη έχει επιρροές απο μεγάλο πλήθος αλλά και από την άλλη το ωφέλημα ενός ποιητικού έργου δεν περιορίζεται από διάφορες εθνικές πηγές που συναντά. Το ποιητικό δαιμόνιο του Παλαμά ήταν το πρωτεύον στοιχείο που όρισε στα έργα του, και βρίσκεται παντός καιρού, τόπου και εποχής.

²⁷ Κ. Χατζηαντωνίου, *Ανθολογία Κωστή Παλαμά*, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 2018

Επίλογος από το ποίημα «Τραγούδια της Πατρίδος μου»²⁸

Φτωχά γεννάς τραγούδια, πατρίς, φτωχή μητέρα! Μικρά πουλιά πετούνε μες σε κλουβί στενό, οι σταυραῖτοί γυρεύουν ελεύθερον αέρακι απέραντο ουρανό.

5 Της αρχοντιάς ο λύχνος ο κρυσταλλένιος φέρνει ατάραχη, περίσσια, λευκή φεγγοβολή, της φτώχειας το λυχνάρι κάθε πνοή το δέρνει, δαδί με λάμψη λίγη και με καπνό πολύ.

Όμως θα 'ρθεί μια μέρα που η πατρίς, μεγάλη, τη γλώσσα τη μεγάλη θα βρει μες στην καρδιά και θε να έχουν ταίρι του κλέφτ' οι σίχοι πάλικι οι Πίνδαροι παιδιά!

Ω ποιηταί που τότε γλυκά θα τραγουδάτε, —τί χρόνια μακρυσμένα, τί όνειρο χρυσό! —που δε θα είν' οι δάφνες πικρές και θα τρυγάτε αμάραντα τα ρόδα ψηλά στον Παρνασσό,

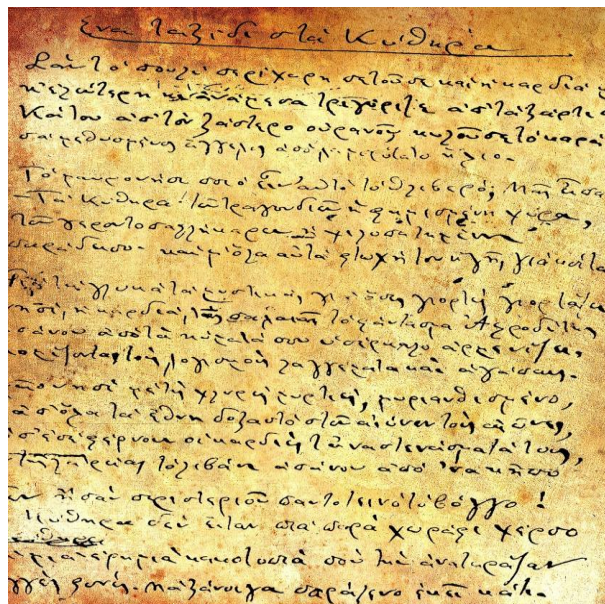
Ω! μη μας λησμονείτε! Κι εμείς για σας, αηδόνια, φυτέψαμε τις δάφνες και τριανταφυλλιές. Βαστάξαμε κι αγκάθια εμείς και καταφρόνια, για να 'χετε σεις τ' άνθη και τις μωσχοβολιές.

²⁸ http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=7&text_id=1235

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Ο Κωστής Παλαμάς, ο Γεώργιος Δροσίνης και όρθιος ο ζωγράφος Δημήτρης Μπισκίνης (Πηγή: «Ιστορία της Ελλάδας τον 20ού αιώνα», εκδόσεις Βιβλιόραμα).

«Η ποίηση δε βρίσκεται αποκλειστικά στην ουσία της. Δείχνεται κατεχοχήν στην παράσταση της. Είναι μορφή», έγραψε ο Κωστής Παλαμάς το 1927. Ενα χειρόγραφο δείγμα από το ποίημα «Ενα ταξίδι στα Κύθηρα». Περιλαμβάνεται στα «Απαντα», τόμος ΙΑ', Ιδρυμα Κωστή Παλαμά.

Δύο ποιητές —ο Παλαμάς και ο Σικελιανός— που «εμόχθησαν, ιδρώσαν, έλπισαν, αγάπησαν, αιμάτωσαν, αγωνίστηκαν, ενίκησαν», στέκονται σιωπηλοί μπροστά στον τάφο του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη στη Λευκάδα, (πηγή: «Ιστορία της Ελλάδας τον 20ού αιώνα», εκδ. «Βιβλιόραμα»).

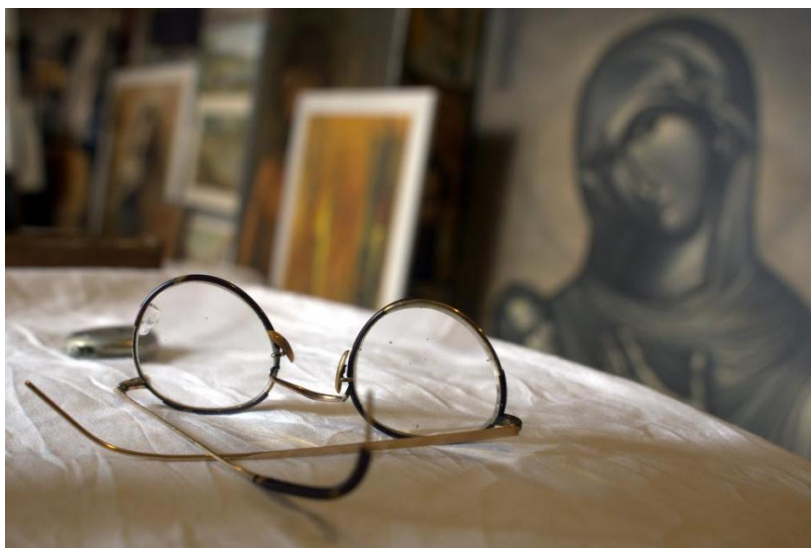
Ο Κωστής Παλαμάς η γυναίκα του Μαρία και η κόρη του Ναυσικά στο σπίτι της οδού Ασκληπιοῦ (πηγή: Ίδρυμα Παλαμά).

Από το 1894 ως το 1935, σαράντα ολόκληρα χρόνια, έζησε ο Κωστής Παλαμάς στο σπίτι της οδού Ασκληπιού 3 (πηγή: Ίδρυμα Παλαμά).

Πολυγرافότατος ο Παλαμάς, «τραγούδησε» και την ανέγερση της προτομής του στο Μεσολόγγι. «Σας βλέπω με τα ονειράτα τα πλάνα του βραδιού / και με της μέρας τους σκληρούς καθημερινούς αγώνες, / νερά ιερά της Κλείσοβας και τον Βασιλαδιού / μικρή πατρίδα που με ζης μεγάλη στους αιώνες» (πηγή: Γιώργος Ι. Κοκοσούλας, «Μεσολόγγι 1830—1990»).

Προσωπικά αντικείμενα Κωστή Παλαμά

Προσωπικά αντικείμενα Κωστή Παλαμά

Καπνοδοχείων Κωστή Παλαμά (Κέντρο Λόγου και Τέχνης Διέξοδος – Ιστορικό Μουσείο

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γλυτζουρήs Α., «Ο Μωρίς Μαίτερλινκ και οι απόψεις του Παλαμά για το θέατρο», Αριάδνη, Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης, Τόμος Ένατος, Ρέθυμνο, 2003, σσ. 189-201.
- Δεσσύλας Α., *Κωστήs Παλαμάs ποιήματα: Επιλογές του εκδότη*, Εκδόσεις ΑΛΔΕ, 2017.
- Δημαρά Κ.Θ., *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 1975.
- Κοσσυφίδου Μ., *Εμένα μου πρέπει το τραγούδι - Η μελοποιημένη ποίηση του Κωστή Παλαμά*. Εκδόσεις ΔΕΠΑΠ, Πάτρα 2009.
- *Κωστή Παλαμά Άπαντα*, τομ. 8, εκδ. Γκοβόστηs, Αθήνα 1965.
- Μαρμαρίνου – Πολίτου Ε., *Κωστή Παλαμάs: 60 χρόνια από τον θάνατό του*, Εκδόσεις Εθνικό κέντρο βιβλίου, Αθήνα 2003.
- Mario Vitti, *Introduzione alla poesia greca del novecento*, Νάπολη, 1957 , *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, 2008
- Πολίτη Λ., *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας* Εκδόσεις ΜΙΕΤ, Αθήνα 1978.
- Προκόπιου Κ., *Ο Παλαμάs μεταφραστήs του Πινδάρου*, Πλάτων, τομ. 50 (1998), σελ. 227-260.
- Pierre Grimal, *Λεξικό της ελληνικής και ρωμαϊκής μυθολογίας*, Επιμ. Βασ. Άτσαλος, Θεσσαλονίκη, University Studio press, 1991.
- Τσάτσος Κ., *Λογοδοσία μιας ζωής* τομ. 1ος, εκδ. Οι εκδόσεις των φίλων, Αθήνα, 2000 σελ. 167.
- Χατζηαντωνίου Κ., *Ανθολογία Κωστή Παλαμά*, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 2018.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

- <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=302>
- <http://www.biblionet.gr/author/2679/%CE%9A%CF%89%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%82%CE%A0%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%AC%CF%82>
- <http://www.greek-language.gr/greekLang/literature/anthologies/new/show.html?id=193>
- http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/kwsths_palamas/poihmata.htm#%CE%A5%CE%9C%CE%9D%CE%9F%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%9D%CE%91%CE%98%CE%97%CE%9D%CE%91
- <https://www.greek-language.gr/greekLang/literature/anthologies/new/show.html?id=195>
- https://latistor.blogspot.com/2016/02/blog-post_12.html
- <https://www.logiosermis.net/2012/02/1912.html#.W9oVr3szblU>
- http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/biography.html?cnd_id=7
- http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/kwsths_palamas/palamas_biografia.htm
- <https://www.ellines.com/myths/26530-enas-apo-tous-spoudaioteros-poiites-tis-elladas/>
- <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%89%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%82%CE%A0%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%AC%CF%82>
- <https://anemourion.blogspot.com/?q=%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%B1%CE%B1%CF%83>
- <https://el.wikisource.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CE%B1%CF%82:%CE%9A%CF%89%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%82%CE%A0%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BC%CE%AC%CF%82>
- http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/kwsths_palamas/poihmata.htm
- <http://digitalschool.minedu.gov.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A111/262/1919.6404/unit=1933>
- <https://filologeia.wordpress.com/2012/11/01/%CE%AC%CE%B3%CE%B3%CE%B5%CE%BB%CE%BF%CF%85-%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%8D-%CE%B7%CF%87%CE%AE%CF%83%CF%84%CE%B5-%CE%BF%CE%B9-%CF%83%CE%AC%CE%BB%CF%80%CE%B9%CE%B3%CE%B3/>